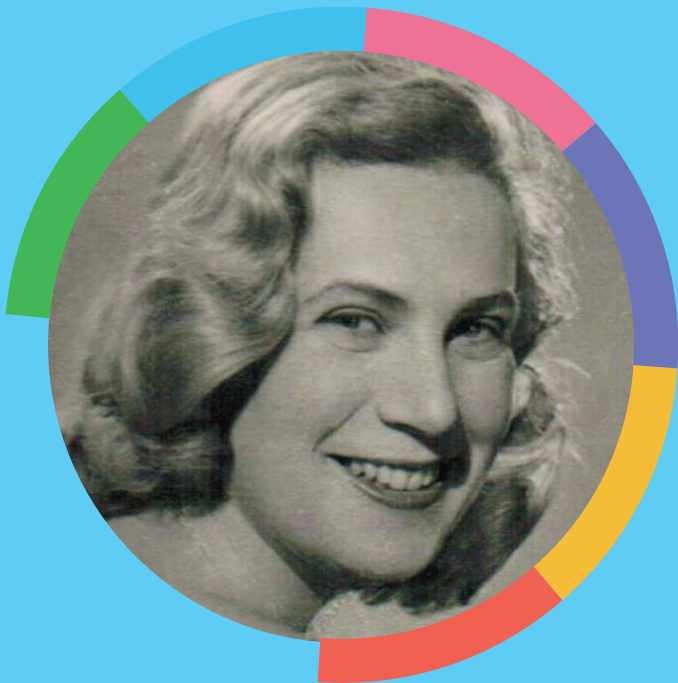

Leerpad 3

Verhalen uit het verleden

Verhalen uit het verleden

Een verzameling van tien levensverhalen

Dit document bevat alle informatie over de tien levensverhalen die leerlingen in levenspad 3 kunnen tegenkomen. Elk verhaal bestaat uit een korte biografie, een tijdlijn, citaten en bronnen over de betreffende persoon.

Ágnes Bartha - Een vriendschap voor het leven

26 oktober 1922 – Dunaföldvár, Hongarije

Miep Gies – Helper

15 februari 1909 – Wenen, Oostenrijk | 11 januari 2010 – Hoorn, Nederland

Krystyna Gil - In gedachte

5 november 1938 – Szczurowa, Polen

Sophie Haber – Vluchten voor gevaar

10 juli 1922 – Krakau, Polen | 24 augustus 2012 – Wenen, Oostenrijk

Ilan Halimi – Noodkreet

11 oktober 1982 – Parijs, Frankrijk | 13 februari 2006 – Parijs, Frankrijk

Stefan Kosiński – Verloren liefde

1 januari 1925 – Toruń, Polen | 4 november 2003 – Warschau, Polen

Stephen Lawrence – Op zoek naar rechtvaardigheid

13 september 1974 – Londen, GB | 22 april 1993 – Londen, GB

Johann Trollmann – De vergeten kampioen

27 december 1907 – Gifhorn, Duitsland | 9 maart 1944 – Wittenberge, Duitsland

Selahattin Ülkümen – De sluwe diplomaat

14 januari 1914 – Antakya, Turkije | 7 juli 2003 – Istanboel, Turkije

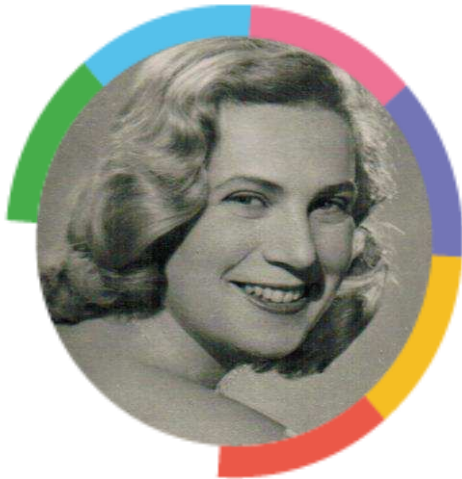
Simone Veil - De vastberaden pionier

13 juli 1927 – Nice, Frankrijk | 30 juni 2017 – Parijs, Frankrijk

Verhalen uit het verleden

Ágnes Bartha / Een vriendschap voor het leven

geboren 26 oktober 1922 - Dunaföldvár, Hongarije

Een Hongaarse-Joodse vrouw die vriendschap sloot met Edith tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze deelden een deken terwijl ze gedwongen door de nazi's op weg waren naar Duitsland. Ze werkten als dwangarbeiders bij Daimler-Benz, en gaven elkaar de kracht te overleven.

Vanaf 1941 – het jaar waarin Ágnes Bartha trouwde met haar jeugdliefde – stelden de Hongaarse autoriteiten allerlei beperkende maatregelen in voor Joden. Onder andere werden hun bezittingen in beslag genomen. Antisemitisme kwam veel voor in Hongarije. Het huwelijk van Ágnes duurde maar een jaar, want de katholieke ouders van haar man wilden geen Joodse schoondochter. Ágnes verhuisde naar Boedapest en werkte voor een Joodse fotograaf – totdat de nazi's in maart 1944 Hongarije bezetten. Na enkele weken begonnen de deportaties. Ze ontmoette Edith Kiss, een kunstenaar die 18 jaar ouder was, aan het begin van hun lange reis naar het concentratiekamp Ravensbrück. Ágnes werd uitgekozen om dwangarbeid te verrichten. Ze moest vliegtuigmotoren in elkaar zetten. Het lukte Edith met haar mee te gaan. Door dingen te delen en voor elkaar te zorgen hebben ze het overleefd. Toen de geallieerden in 1945 in de buurt kwamen, werden ze weggehaald uit Ravensbrück. Ze ontsnapten, en waren zes weken op de vlucht. Tijdens deze vlucht werden zij verkracht door de bevrijders, Russische soldaten.

Het was een vriendschap voor het leven, maar ze konden geen van beide over de oorlogsjaren praten. Edith pleegde in 1966 zelfmoord. Nadat haar schilderijen gevonden waren begon Ágnes hun verhaal te vertellen op scholen en hield zo de herinnering aan Edith levend.

Tijlijn

Ágnes Bartha

1922

26 oktober. Ágnes Schwartz wordt geboren in een Joods gezin in Dunaföldvár, Hongarije.

1936

Ze wordt naar een school in Wenen, Oostenrijk, gestuurd.

1938

12 maart. Het Duitse Rijk annexeert Oostenrijk.

1941

Ágnes trouwt in het geheim met een katholieke jongen. Zijn ouders zijn hierop tegen en na korte tijd gaan Ágnes en haar man uit elkaar.

26 juni. Hongarije mengt zich in de Tweede Wereldoorlog aan de kant van de Asmogendheden (geleid door de Duitsers).

1942

Hungary's prime minister orders that all Jewish property be handed over. He proposes a 'final solution of the Jewish question', calling for the resettlement of 800,000 Jews.

1943

Ágnes gaat naar Boedapest om fotografie te studeren. De Hongaarse regering voert geheime gesprekken met de geallieerden en vermindert haar antisemitische toon.

1944

19 maart. Duitsland bezet Hongarije. In mei begint de deportatie van Hongaarse Joden, onder wie de ouders van Ágnes.

22 november. Ágnes wordt naar het kamp Ravensbrück in Duitsland gestuurd. Onderweg ontmoet ze Edith Kiss. Ze worden uitgekozen om dwangarbeid te verrichten. Ze moeten vliegtuigmotoren in elkaar zetten.

1945

13 februari. Sovjettroepen bevrijden het oostelijke gedeelte van Boedapest. De laatste Duitse eenheden en collaborateurs worden begin april verdreven uit het westen van Hongarije.

30 april. Ágnes en Edith lopen mee in een 'dodenmars' vanuit Ravensbrück en ze weten te ontsnappen. Ze worden verkracht door Russische soldaten, maar bereiken uiteindelijk hun huis in Boedapest.

22 september. Edith kan niet praten of schrijven over haar traumatische ervaringen, maar maakt een aantal schilderijen, 'Deportatie' getiteld, die tentoongesteld worden.

1947

Edith trouwt opnieuw en verhuist naar het buitenland. Ágnes en Edith schrijven elkaar brieven en houden zo contact.

1964

Edith en Ágnes zien elkaar weer.

1966

27 oktober. Edith pleegt zelfmoord in Parijs.

1992

Ágnes vertelt voor het eerst haar verhaal aan Helmuth Bauer, die later Ediths schilderijen vindt.

2010

'Ons tweeën' is het tweetalige (Hongaars-Engelse) boek over het verhaal van Ágnes dat gepubliceerd wordt door de Zachor Foundation for Social Remembrance.

Ágnes Bartha

“Mijn vader zei altijd: 'Het doet er niet toe, mijn kind, wat voor geloof of huidskleur je hebt. Het enige wat er toe doet is menselijk te blijven in alle omstandigheden.' Ik kan me die uitspraak nog steeds herinneren en ik had er steun aan toen ik door de hel ging. Het hielp me door te gaan.”

“Ik weet niet wat me de kracht gaf om te overleven. Ik zei altijd tegen Edith dat we moesten overleven zodat iemand zou kunnen vertellen wat er was gebeurd. Maar toen ik terugkwam kon ik niet over die dingen praten. Aanvankelijk spraken we iedere week af met zeven mensen waar ik mee samen was geweest. Maar we bleven praten over de deportatie. En toen besloten een vriendin en ik om het contact te verbreken, omdat we niet konden doorgaan met ons leven als we alleen maar daar over moesten nadenken. Het was Helmuth Bauer, een onderzoeker, die me ervan overtuigde dat mijn herinneringen bewaard moesten blijven. En nu weet ik dat hij gelijk had.”

Ágnes Bartha, uit 'The Two of Us', Zachor Books
(www.zachor.hu)

Ágnes Bartha

1 _____
Ágnes, 1943 in
Boedapest in de
werkplaats van József
Forray.
© Zachor Foundation,
Hongarije

5 _____
Edith voor de oorlog.
© Zachor Foundation,
Hongarije

2 _____
Camera uit de jaren
'30.
© Cj's Classic
Cameras

6 _____
Schilderij van Edith
Kiss.
© Zachor Foundation,
Hongarije

3 _____
Ágnes en haar zus Erna
tijdens een
dansvoorstelling op
school.
© Zachor Foundation,
Hongarije

7 _____
Oprichters van de
Vereniging van
Fotografen bij Siófok in
de zomer van 1949.
© Zachor Foundation,
Hongarije

4 _____
Ágnes, april 1944 in
Boedapest.
© Zachor Foundation,
Hongarije

8 _____
Ágnes in Ravensbrück
in 2004.
© Zachor Foundation,
Hongarije

9 _____
Sovjet-soldaten in
Boedapest.
© CC BY-SA 3.0, Creative
Commons Attribution-
Share Alike, version 3.0
Unported:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Ágnes Bartha

Ágnes, 1943 in Boedapest in de werkplaats van József Forray. © Zachor Foundation, Hongarije

Ágnes Bartha

Camera uit de jaren '30.
© Cj's Classic Cameras

Ágnes Bartha

Ágnes en haar zus Erna tijdens een dansvoorstelling op school. © Zachor Foundation, Hongarije

Ágnes Bartha

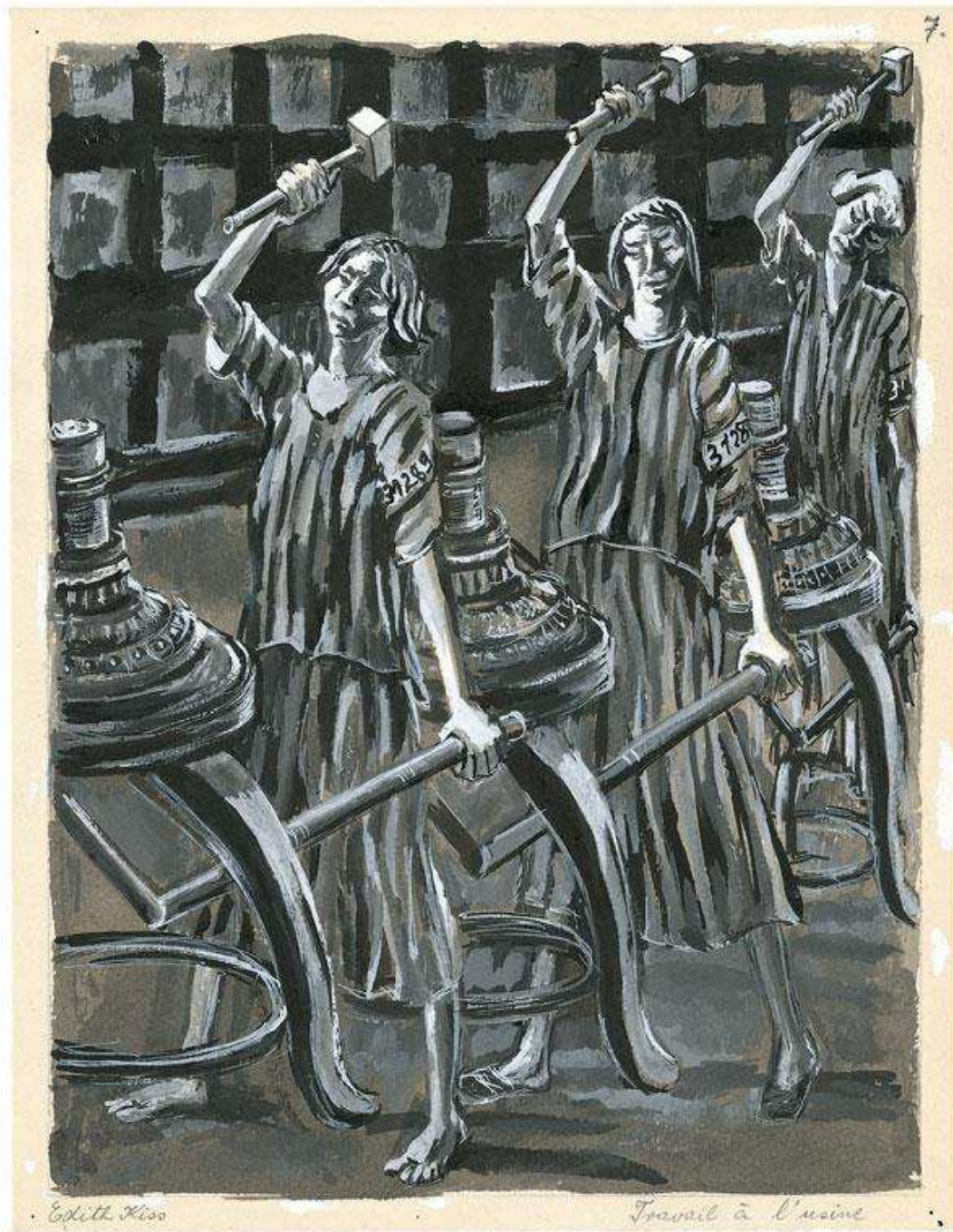
Ágnes, april 1944 in Boedapest.. © Zachor Foundation, Hongarije

Ágnes Bartha

Edith voor de oorlog. © Zachor Foundation, Hongarije

Ágnes Bartha

Schilderij van Edith Kiss. © Zachor Foundation, Hongarije

Ágnes Bartha

Oprichters van de Vereniging van Fotografen bij Siófok in de zomer van 1949.
© Zachor Foundation, Hongarije

Ágnes Bartha

Ágnes in Ravensbrück in 2004. © Zachor Foundation, Hongarije

Ágnes Bartha

Sovjet-soldaten in Boedapest, 1945

© CC BY-SA 3.0, Creative Commons Attribution-Share Alike, version 3.0

Unported: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Verhalen uit het verleden

Miep Gies-Santrouschitz / Helper

geboren 15 februari 1909 - Wenen, Oostenrijk | overleden 11 januari 2010 - Hoorn, Nederland

Als kind van Oostenrijk naar Nederland gestuurd om te herstellen van ondervoeding tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Ze ging bij een pleeggezin in Amsterdam wonen, waar ze haar Miep noemden. In 1933 kreeg ze een baan in het bedrijf van Otto Frank. Zij en haar toekomstige man, Jan Gies, raakten bevriend met de familie Frank.

Als kind werd zij van Oostenrijk naar Nederland gestuurd, om te herstellen van ondervoeding tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Ze ging bij een pleeggezin in Amsterdam wonen, waar ze haar Miep noemden. In 1933 kreeg ze een baan in het bedrijf van Otto Frank. Zij en haar toekomstige man, Jan Gies, raakten bevriend met de familie Frank.

In mei 1940 viel Duitsland Nederland binnen en de eerste antisemitische maatregelen werden ingevoerd. Joden moesten zich registreren, ze mochten geen bedrijven hebben en Joodse kinderen moesten naar aparte scholen. Vanaf mei 1942 moesten ze de gele Jodenster dragen.

Otto Frank vroeg Miep Gies of ze zijn gezin kon helpen onder te duiken in het gebouw van hun bedrijf. Daar stemde ze mee in. Ze bleef voor Opekta werken en zorgde ervoor dat Otto, zijn vrouw Edith, hun dochters Margot en Anne en vier andere Joodse vluchtelingen, werden voorzien van eten en andere benodigdheden. Ze werkte samen met drie andere mensen om de acht onderduikers te helpen. Nadat het onderduikadres in het Achterhuis op de Prinsengracht 263 in augustus 1944 was ontdekt en de acht Joden waren gearresteerd, vond Miep het dagboek van Anne op de vloer. Ze verborg het in een la van haar bureau.

1909

15 februari. Hermine Santrouschitz wordt geboren in Wenen, Oostenrijk. In Nederland wordt haar naam Miep en de spelling van haar achternaam Santrouschitz.

1918

Einde van de Eerste Wereldoorlog.

1920

December. Hermine wordt met een groep andere Oostenrijkse kinderen naar Nederland gestuurd om te herstellen van honger en tuberculose.

1924

Ze verhuist van Leiden naar Amsterdam met haar pleeggezin, waar ze Miep wordt genoemd.

1933

Miep krijgt een baan bij het bedrijf van Otto Frank, Opekta.

1941

16 juli. Miep trouwt met Jan Gies.

1942

Lente. Otto Frank vraagt Miep of ze hem en zijn gezin kan helpen onder te duiken in het achterhuis op de Prinsengracht 263 in Amsterdam.

1944

4 augustus. De onderduikers worden gearresteerd. Miep en haar mede-helper Bep Voskuijl worden niet meegenomen. Ze vinden Anne Franks dagboek in het Achterhuis en stellen het veilig.

Augustus. Miep gaat naar het kantoor van de Duitse veiligheidsdienst (Sicherheidsdienst) in Amsterdam en vraagt om de vrijlating van de twee andere helpers die waren gearresteerd.

1945

Juni. Otto Frank overleeft de oorlog en trekt in bij Miep en Jan Gies. Juli. Wanneer ze horen dat Anne is overleden in het concentratiekamp Bergen-Belsen, geeft Miep hem Anne's dagboek.

1952

Miep krijgt een zoon, Paul.

1987

Ze publiceert haar verhaal in een boek, 'Herinneringen aan Anne Frank'.

1993

26 januari. Jan Gies overlijdt.

2010

11 januari. Miep overlijdt in Hoorn, Nederland, op 100 jarige leeftijd.

Citaten

Miep Gies-Santrouschitz

“Miep is precies een pakezeltje, die sjouwt wat af. Haast elke dag heeft ze ergens groente opgescharreld en brengt alles in grote inkooptassen op de fiets mee. Zij is het ook die iedere zaterdag vijf bibliotheekboeken meebrengt. Wij kijken altijd reikhalzend naar de zaterdag uit, omdat dan de boeken komen. Net als kleine kinderen die een cadeautje krijgen.”

Anne Frank, uit het Dagboek van Anne Frank, 11 juli 1943.

“Ik vond het alleen maar normaal. Ik kon deze mensen helpen. Ze waren machteloos, ze wisten niet waar ze terecht konden.”

Miep Gies, interview in 1994 (Anne Frank Stichting)

Miep Gies-Santrouschitz

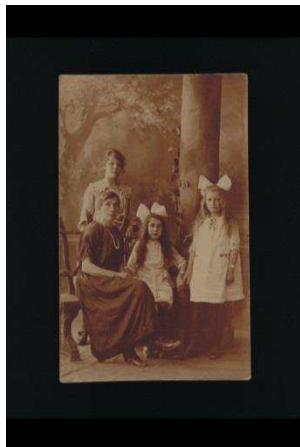
1 _____
Miep Santrouschitz rond 1928
© Anne Frank House, the Netherlands

2 _____
Rugtas die Hermine (Miep) bij zich had toen ze in 1920 van Wenen naar Leiden reisde.
© Paul Gies, The Netherlands

3 _____
Miep Santrouschitz met haar pleegmoeder, schoonzus en pleegzus in Nederland, rond 1921.
© Anne Frank House, The Netherlands

4 _____
Mieps identiteitskaart tijdens de oorlog.
© Anne Frank House, The Netherlands

5 _____
Vooroorlogse foto van Riek van Hoeve voor haar winkel, vlakbij het Achterhuis. Tijdens de oorlog hielp ze de onderduikers aan aardappels en groenten.
© Van Hoeve Private Collection, The Netherlands

6 _____
Jan, Miep en hun zoon Paul Gies met Otto Frank in hun woning in Amsterdam, 1951.
© Anne Frank House, The Netherlands

7 _____
Miep in de gerestaureerde keuken van het Achterhuis op de Prinsengracht 263 in Amsterdam, 2003.
© Anne Frank House, The Netherlands

8 _____
Voedselbonnen voor boter en andere boodschappen, 1942.
© Anne Frank House, Allard Bovenberg, The Netherlands

9 _____
Het Dagboek van Anne Frank.
© Anne Frank House, The Netherlands

Miep Gies-Santrouschitz

Miep Santrouschitz rond 1928. © Anne Frank House, the Netherlands

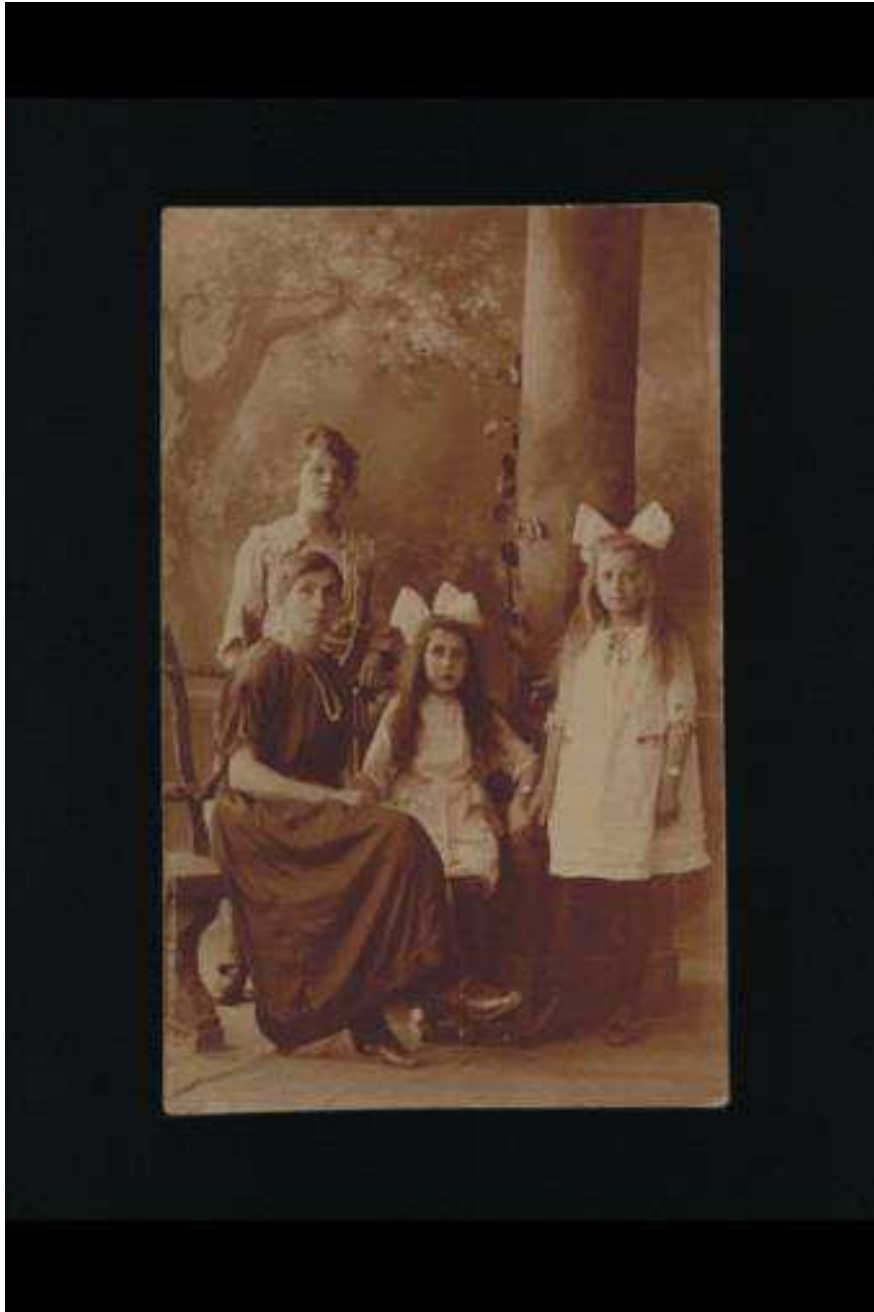

Miep Gies-Santrouschitz

Rugtas die Hermine (Miep) bij zich had toen ze in 1920 van Wenen naar Leiden reisde. © Paul Gies, *The Netherlands*

Miep Gies-Santrouschitz

Miep Santrouschitz met haar pleegmoeder, schoonzus en pleegzus in Nederland, rond 1921. © Anne Frank House, The Netherlands

Miep Gies-Santrouschitz

Mieps identiteitskaart tijdens de oorlog. © Anne Frank House, The Netherlands

Miep Gies-Santrouschitz

Vooroorlogse foto van Riek van Hoeve voor haar winkel, vlakbij het Achterhuis. Tijdens de oorlog hielp ze de onderduikers aan aardappels en groenten. © *Van Hoeve Private Collection, The Netherlands*

Miep Gies-Santrouschitz

Jan, Miep en hun zoon Paul Gies met Otto Frank in hun woning in Amsterdam, 1951. © Anne Frank House, *The Netherlands*

Miep Gies-Santrouschitz

Miep in de gerestaureerde keuken van het Achterhuis op de Prinsengracht 263 in Amsterdam, 2003. © Anne Frank House, The Netherlands

Miep Gies-Santrouschitz

Voedselbonnen voor boter en andere boodschappen, 1942. © Anne Frank House, Allard Bovenberg, The Netherlands

Miep Gies-Santrouschitz

Het Dagboek van Anne Frank. © Anne Frank House, The Netherlands

Verhalen uit het verleden

Krystyna Gil / In gedachte

geboren 5 november 1938 - Szczurowa, Polen

Als kind werd zij gered door haar Poolse oma tijdens een nazi-moordpartij op Roma.

Duitsland viel in 1939 Polen binnen. Het dorp Szczurowa, oostelijk van Krakau, had zo'n 2.000 inwoners, inclusief een paar honderd Poolse Joden en Roma.

De Joden werden gedeporteerd door de nazi's in september 1942. In juli 1943 kregen lokale boeren het bevel om alle Roma op boerenkarren te laden. De vierjarige Krystyna was een van de mensen op de karren, maar het lukte haar moeder haar ongemerkt door te geven aan haar grootmoeder, geen Roma was.

De moeder, broer en andere familieleden van Krystyna werden doodgeschoten op de begraafplaats bij de kerk en in een massagraf begraven. Dit was geen incident: er zijn meer dan 180 gedocumenteerde plekken in door nazi-Duitsland bezet Polen, waar Roma in grote groepen zijn geëxecuteerd. Daarna werden hun huizen in brand gestoken. Maar de doden van Szczurowa zijn niet vergeten. In 1956 werd een gedenksteen geplaatst op het massagraf; dit is het eerste monument in Polen dat gewijd is aan slachtoffers van de genocide op de Roma.

Na de oorlog ging Krystyna in de Krakause wijk Nowa Huta wonen. Daar vestigden zich veel jonge Poolse Roma nadat in 1964 de communistische autoriteiten hun nomadenbestaan hadden verboden. Ze trouwde, stichtte een gezin en was een van de eerste vrouwen in Polen die een tram bestuurde. Toen ze met pensioen ging, zette ze zich in voor de Roma-minderheid. Ze richtte de Vereniging van Romani Vrouwen op, die streed voor gelijke rechten voor vrouwen.

Tijlijn

Krystyna Gil

1938

5 november. Krystyna Ciuron wordt geboren in Szczurowa, Polen.

1939

1 september. De nazi's vallen Polen binnen

1942

Alle Joden uit Szczurowa worden gedeporteerd naar het kamp Bełżec en vermoord.

1943

3 juli. 93 Roma worden vermoord in Szczurowa.

1944

2 augustus. Alle Roma en Sinti in Auschwitz-Birkenau – 2.879 mensen, het grootste deel vrouwen en kinderen – worden naar de gaskamers gebracht en vermoord.

1956

Een monument wordt opgericht in Szczurowa.

1993

Een kruis wordt geplaatst bij het monument in Szczurowa.

1996

Het reizende 'International Roma Caravan Memorial' vindt voor de eerste keer plaats.

2011

2 augustus wordt een officiële Poolse herdenkingsdag en de voorzitter van het Poolse parlement woont de ceremonie in Auschwitz-Birkenau bij.

2012

Krystyna's verhaal is deel van de digitale tentoonstelling www.romasinti.eu

2014

Op de 70ste herdenking van 2 augustus 1944 wordt een bijeenkomst gehouden met de Roma en Sinti overlevenden, staatsfunctionarissen uit vele landen en rond de duizend jonge mensen, Roma en niet-Roma uit meer dan twintig landen.

Citaten

Krystyna Gil

“Toen ik een kind was, nam Grootmoeder me elk jaar naar Szczurowa, naar de plek waar bijna onze hele familie is vermoord. Ze zei: 'Als ik doodga, moet jij onthouden wat hier is gebeurd. Je mag het niet vergeten!' Het is vele jaren geleden, en ik weet het nog steeds. Dat is waarom ik hier ben met u en ik mijn verhaal vertel. Het hangt van u af, hoe de toekomst van de wereld eruit zal zien.”

Krystyna Gil - Internationale Dag van de Herdenking van de Holocaust van de Roma, Auschwitz-Birkenau, 2 augustus 2014.

“Krystyna Gils leven en houding zijn inspirerend. Ze werkte hard, ze was de eerste Roma-tramconductor hier in Krakau. Ze slaagde erin haar kinderen te onderwijzen. Iedereen die haar kent, respecteert haar kennis en werk, en ziet haar als een eerlijk persoon. Ze is goed geïntegreerd in de Poolse samenleving, en dat helpt ons (allen Roma activisten) stereotypen en vooroordelen te bestrijden, we kunnen altijd haar als voorbeeld laten zien. Ze houdt de herinnering in ere van haar vermoorde familieleden in Szczurowa. Elk jaar neemt ze deel aan de Internationale Roma Caravan Memorial. Deze herdenkingen zijn erg ontroerend en emotioneel, in het bijzonder voor haar. Maar Krystyna is een zeer positief persoon, ze heeft een grote familie en beleeft plezier aan haar kleinkinderen en achterkleinkinderen.”

Elżbieta Mirga-Wójtowicz, een Roma-activist uit Krakau, interview 2013, Anne Frank Stichting

“Mijn moeder, mijn tien jaar oude broer, mijn twee jaar oude zus, een tante met vier kinderen en twee andere tantes zaten ook op de boerenkar. Mijn grootmoeder, een Poolse, stond aan de kant van de weg met een paar andere mensen. Mijn moeder lukte het om me ongemerkt van de kar te tillen. Ze zei tegen mijn grootmoeder: 'Als je het overleeft, dan heb je haar in ieder geval nog'. Mijn broer wilde niet van de kar. Hij was al wat ouder en hij zei dat als mama doodgaat dan wil ik samen met haar sterven. Vervolgens werden ze naar het kerkhof gebracht.”

Krystyna Gil (interview Documentatie en Cultureel Centrum van Duitse Sinti en Roma, Heidelberg)

Bronnen

Krystyna Gil

1 _____
Krystyna bij haar eerste heilige communie na de oorlog.

© *Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany*

2 _____
Katholieke kinderen ontvangen bij hun doopceremonie in de kerk een doopkaars.

© *Kerzenstudio Eichhorn, Germany*

3 _____
Roma muzikanten uit Szczurowa bij een bruiloft in de jaren '30. De violist in de eerste rij links is Krystyna's grootvader, die in de oorlog werd vermoord.

© *Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany*

4 _____
Sinti of Roma kinderen die gefotografeerd zijn door een Duitse soldaat in het getto van Warschau.

© *United States Holocaust Memorial Museum, United States*

5 _____
Een kaart met daarop de grenzen uit 1941 van het door Duitsland bezette Polen, bekend als het General-gouvernement, en plaatsen waar massa-executies plaatsvonden van Roma en Sinti, vaak samen met executies van Joden.

© *Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany*

6 _____
Belzec concentratie kamp, 1940. Poolse Roma en Duitse Sinti zijn hier gevangen gezet. Velen van hen kwamen om tijdens een tyfus epidemie in de winter van 1942.

© *Institute of National Remembrance, Poland*

7 _____
De onthulling van het monument in Szczurowa op 8 mei 1956.

© *Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany*

8 _____
Jaarlijkse kranslegging bij het monument in Szczurowa om de massamoord van 1943 te herdenken.

© *Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany*

9 _____
Krystyna Gil.

© *Fundacja Prom, Poland*

Krystyna Gil

Krystyna bij haar eerste heilige communie na de oorlog.
© Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma,
Germany

Krystyna Gil

Katholieke kinderen ontvangen bij hun doopceremonie in de kerk een doopkaars.
© Kerzenstudio Eichhorn, Germany

Krystyna Gil

Roma muzikanten uit Szczurowa bij een bruiloft in de jaren '30. De violist in de eerste rij links is Krystyna's grootvader, die in de oorlog werd vermoord. © Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany

Krystyna Gil

Sinti of Roma kinderen die gefotografeerd zijn door een Duitse soldaat in het getto van Warschau.
© *United States Holocaust Memorial Museum, United States*

Krystyna Gil

Een kaart met daarop de grenzen uit 1941 van het door Duitsland bezette Polen, bekend als het General-gouvernement, en plaatsen waar massa-executies plaatsvonden van Roma en Sinti, vaak samen met executies van Joden.
© Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany

Krystyna Gil

Bełżec concentratie kamp, 1940. Poolse Roma en Duitse Sintj zijn hier gevangen gezet. Velen van hen kwamen om tijdens een tyfus epidemie in de winter van 1942.

© *Institute of National Remembrance, Poland*

Krystyna Gil

De onthulling van het monument in Szczurowa op 8 mei 1956. © *Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany*

Krystyna Gil

Jaarlijkse kranslegging bij het monument in Szczurowa om de massamoord van 1943 te herdenken.

© Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, Germany

Krystyna Gil

Krystyna Gil. © Fundacja Prom, Poland

Verhalen uit het verleden

Sophie Haber / Vluchten voor gevaar

geboren 10 juli 1922 – Krakau, Polen | gestorven 24 augustus 2012 – Wenen, Oostenrijk

Ontvluchtte Wenen als tiener in 1938. Haar ouders werden vermoord in Auschwitz-Birkenau, maar Sophie kwam met valse papieren Zwitserland in nadat de grens was gesloten.

Sophie Haber was Joods, geboren in Krakau in Polen. Ze had een Poolse vader en een Tsjechische moeder. In 1930 verhuisde het gezin naar Oostenrijk en toen ze 14 was kreeg Sophie een stageplek bij een Joodse kleermaker in Wenen. Ze kreeg voor het eerst met antisemitisme te maken op school in Wenen, toen een klasgenoot haar een 'Joods varken' noemde.

In maart 1938, nadat nazi-Duitsland Oostenrijk had geannexeerd, werden haar huis en winkel door de nazi's onteigend. Haar drie broers wisten weg te komen naar Zwitserland net voordat de grens in 1938 werd gesloten. Later dat jaar volgde Sophie haar broers. Het lukte haar illegaal het land binnen te komen, met de hulp van een Zwitserse politiechef, Paul Grüninger. Ondanks dat hij het bevel had gekregen Joodse vluchtelingen tegen te houden, vervalste hij papieren om hen door te laten. Hij heeft honderden mensen geholpen, onder wie Sophie. Hij werd uiteindelijk ontdekt en kreeg een geldboete opgelegd. Na zijn straf was het lastig voor hem een andere baan te vinden. Hij overleed in armoede in 1972. In Zwitserland trouwde Sophie met een andere vluchteling uit Wenen, Karl Haber, en werd een activiste tegen het nazisme. Ze kregen twee kinderen. Na de oorlog keerden ze terug naar Oostenrijk en Sophie werd actief in de Communistische Partij tot in de jaren '70. Ze vond het haar taak om Paul Grüninger te eren en de Zwitserse overheid zo ver te krijgen te erkennen dat hij een held was.

1922

Sophie Mehl wordt geboren in Krakau, Polen.

1930

Het gezin verhuist naar Wenen, Oostenrijk..

1938

Maart. De 'Anschluss' – Oostenrijk wordt ingelijfd door nazi-Duitsland.

Oktober. Sophie vlucht naar Zwitserland en steekt de grens over met de hulp van Paul Grüninger.

9 en 10 november. 'Kristallnacht'. Een georganiseerde anti-Joodse pogrom in Duitsland en Oostenrijk. Synagogen en winkels worden vernield. 371 Joden worden vermoord.

1939

Ingeseind door de Duitsers wordt Paul Grüninger ontslagen door de Zwitserse politie. Hij wordt veroordeeld voor het illegaal doorlaten van honderden Joden naar Zwitserland.

1941

Sophie trouwt met Karl Haber in St. Gallen, Zwitserland.

1944

Sophie's ouders worden naar Auschwitz gebracht.

1945

Sophie en Karl keren terug naar Wenen.

1971

Paul Grüninger wordt in Israël erkend door Yad Vashem als een van de Rechtvaardige Onder de Volkeren.

1972

Paul Grüninger overlijdt.

1972

De Zwitserse overheid verklaart de veroordeling van Paul Grüninger ongeldig.

**“Een meisje op school noemde me een ‘Joods varken’.
Dus sloeg ik haar. Het schoolhoofd vroeg me: ‘Wat doe jij nou? Waarom sla je een ander meisje?’ En ik ben eigenlijk wel trots op mijn antwoord. Ik zei: ‘Ze noemde me een Joods varken. Ik ben Joods, en ik schaam me er niet voor, maar ik ben geen varken. En daarom sloeg ik haar. Vanwege het woord varken.’
Daarmee was de zaak opgelost.”**

Sophie Haber interview: archive of the University of Southern California Shoah Foundation – the Institute for Visual History and Education

**“De volgende dag (na de annexatie) stond ik om zes uur op, omdat ik om half zeven op mijn werk moest zijn. Ik wilde gaan lopen. In het 20ste district (Wenen) merkte je niet veel, maar dichterbij het centrum stond een massa mensen, en troepen Duitse soldaten. Ik kon er niet doorheen. Ik wilde de tram nemen, wat ik nooit deed, om op tijd te komen. Maar de trams reden niet. Er waren hordes mensen op straat, 90% droeg een band om de arm, velen waren in SA-uniform ... en de straten waren vol, en daarom kwam ik bevend op mijn werk aan, rond half tien, en ik zei honderd keer sorry. Mijn baas zei alleen: ‘Het is niet jouw schuld, het is de invasie’.
Ik had geluk, en het geluk had een naam: Paul Grüninger. Hij heeft mijn leven gered.”**

Sophie Haber interview: archive of the University of Southern California Shoah Foundation – the Institute for Visual History and Education

“Het was eigenlijk een kwestie van het redden van mensen die met de dood werden bedreigd. Hoe kon ik dan nog serieus nadenken over bureaucratie en aantallen?”

Paul Grüninger, interview 1954

Bronnen

Sophie Haber

1 _____
Sophie in uniform in de
Zionistische beweging
Haschomer Hazair, rond
1936.

© *erinnern.at, Austria*

5 _____
Paastfeest in St Gallen
of Degersheim, rond
1939 – Sophie en Karl
Haber.

© *erinnern.at, Austria*

2 _____
De gesloten en
bewaakte grensbrug
tussen neutraal
Zwitserland en Duits
Ostmark (voormalig
Oostenrijk) rond 1939-
1940.

© *Dokumentensammlung
der Johann August Malin
Gesellschaft, Austria*

6 _____
Mensen in Wenen die
Duitse troepen
verwelkomen, maart
1938.

© *United States
Holocaust Memorial
Museum, United States*

3 _____
Sophie in Krakau, rond
1927.

© *erinnern.at, Austria*

7 _____
Hitler – Ja posters in
Wenen, april 1938. ©
*United States Holocaust
Memorial Museum,
United States*

4 _____
Sophie met haar
ouders en broers,
Wenen, voor 1938.

© *erinnern.at, Austria*

8 _____
Paul Grüninger voor de
oorlog.

© *Paul Grüninger
Foundation, Switzerland*

Sophie Haber

Sophie in uniform in de Zionistische beweging Haschomer
Hazair, rond 1936. © *erinnern.at*, Austria

Sophie Haber

De gesloten en bewaakte grensbrug tussen neutraal Zwitserland en Duits Ostmark (voormalig Oostenrijk) rond 1939-1940.

© *Dokumentensammlung der Johann August Malin Gesellschaft, Austria*

Sophie Haber

Sophie in Krakau, rond 1927. *erinnern.at*, Austria

Sophie Haber

Sophie met haar ouders en broers, Wenen, voor 1938. © *erinnern.at*, Austria

Sophie Haber

Paastfeest in St Gallen of Degersheim, rond 1939 – Sophie en Karl Haber. © *erinnern.at*, Austria

Sophie Haber

Mensen in Wenen die Duitse troepen verwelkomen, maart 1938. © *United States Holocaust Memorial Museum, United States*

Sophie Haber

Hitler – Ja posters in Wenen, april 1938. © *United States Holocaust Memorial Museum, United States*

Sophie Haber

Paul Grüninger voor de oorlog.
© Paul Grüninger Foundation, Switzerland

Verhalen uit het verleden

Ilan Halimi / Noodkreet

geboren 11 oktober 1982 - Parijs, Frankrijk | gestorven 13 februari 2006 - Parijs, Frankrijk

Een Frans-Joodse jongen die voor geld werd ontvoerd, maar uiteindelijk gruwelijk werd vermoord.

Ilan Halimi was een jonge verkoper van mobiele telefoons, afkomstig uit een Marokkaans-Joods gezin. In 2006 werd hij in de val gelokt toen hij dacht een meisje te gaan ontmoeten. Hij werd drie weken gemarteld door een criminele bende van Franse jongeren die geloofden dat 'de Joden' geld hadden en wel zouden betalen. Hij werd uiteindelijk meer dood dan levend gedumpt langs een spoorlijn in Parijs.

In de drie weken dat Ilan vermist werd, deden de agenten van de eenheid Ernstige Misdad niets met de aanwijzingen dat antisemitisme het belangrijkste motief was. 27 mensen werden uiteindelijk voor het gerecht gedaagd, maar men denkt dat meer mensen iets afwisten van de ontvoering.

24 mensen werden veroordeeld. Ze kregen straffen tussen 6 maanden voorwaardelijke gevangenisstraf en 18 jaar gevangenisstraf. Twee personen werden vrijgesproken. De bendeleider, Youssef Fofana (28) werd schuldig bevonden aan moord en levenslang vastgezet. De criminelen hadden dezelfde methode meerdere keren daarvoor ook al gebruikt, zo had de politie ontdekt. Alle slachtoffers van deze mislukte ontvoeringen waren Joods. De Franse minister van Justitie eiste een nieuwe rechtszaak en op 5 maart 2016 werden de straffen van zeven van Fofana's medeplichtigen verhoogd. Dit omdat de rechters oordeelden dat antisemitisme een rol in de moord had gespeeld. De rechtbank benadrukte ook het antisemitisme in de banlieus, de verwaarloosde wijken van Parijs.

Frankrijk was geschokt door de moord. Politici en kerkgroeperingen namen in Parijs deel aan een mars van tienduizend mensen, uit protest tegen racisme en antisemitisme. Ze brandden kaarsen voor de herdenking van Ilan. Een Joodse studentenleider riep op om nu eindelijk eens wakker te worden. Er werd een park naar Ilan vernoemd en een onderscheiding met zijn naam in het leven geroepen. Een jaar na Ilans begrafenis bracht zijn familie zijn lichaam naar Jeruzalem. Dit omdat de familie bang was dat zijn graf zou worden vernield. Het gezin woont nog steeds in Frankrijk en was in 2014 aanwezig bij een filmpresentatie over Ilan ('24 jours' – 24 dagen).

Tijlijn

Ilan Halimi

1982

---

11 oktober. Ilan Halimi wordt geboren in Parijs, Frankrijk.

2006

Januari. Hij krijgt een baan in een winkel voor mobiele telefoons.

21 januari. Hij wordt ontvoerd.

13 februari. Hij wordt gevonden, zwaargewond, en overlijdt in een ambulance.

15 februari. Een vriendin van een van de bendeleden die Ilan heeft gemarteld gaat naar de politie.

22 februari. Youssef Fofana wordt gearresteerd in Ivoorkust, en teruggestuurd naar Frankrijk voor de rechtszitting. 27 mensen worden beschuldigd.

2009

Na de moordzaak die van april tot juli duurt, wordt Fofana schuldig bevonden en veroordeeld tot levenslang. 24 medeplichtigen krijgen lagere straffen tot 18 jaar.

16 juli. De Franse minister van Justitie, Michèle Alliot-Marie, eist een nieuwe rechtszaak.

2010

---

25 oktober. Het verhoor van 17 van Fofana's medeplichtigen begint. Zeven straffen worden verhoogd.

2011

---

2 mei. De burgemeester van Parijs, Bertrand Delanoë, opent de Jardin Ilan Halimi (het Ilan Halimi park) – waar Ilan als kind speelde.

2014

De Ilan Halimi-onderscheiding wordt in het leven geroepen, bedoeld voor projecten tegen antisemitisme en discriminatie. De eerste onderscheiding gaat naar het College Charles Péguy in Parijs voor een project dat kunst gebruikt om kinderen te leren over de Holocaust, gelijkheid en vrijheid.

2014

De film '24 jours' (24 dagen) komt uit. Hierin wordt het verhaal van Ilan Halimi verteld.

“Het is belangrijk dat de Franse samenleving zich realiseert dat kleine antisemitische en racistische vooroordelen verschrikkelijke gevolgen kunnen hebben.”

Roger Cukierman, hoofd van de Joodse koepelorganisatie in Frankrijk, 26 februari 2006, BBC nieuws

“Dit antisemitisme is zeker niet gebaseerd op filosofische, historische of religieuze criteria, maar op grove clichés die eerst geld en Joden met elkaar in verband brengt, en vervolgens Joden, het Westen en het kwaad op één hoop gooien toen ze een excuus zochten voor hun barbaarse daad.”

Jean Balan, advocaat van een van de verdachten

“Ze geloofden, en ik citeer, 'dat Joden geld hebben'. Dat heet antisemitisme.”

Nicolas Sarkozy, minister van Binnenlandse Zaken, tegen het Franse parlement, 21 februari 2006

“Ze kozen een slachtoffer op basis van het oude denkbeeld dat Joden geld hebben en een hechte gemeenschap, waar ze misbruik van wilden maken, en het is onvergeeflijk.”

Alexandre Arcady, regisseur van '24 jours', 14 januari 2015

“De levenslange gevangenisstraf voor Youssouf Fofana is rechtvaardig. Maar de rechtbank is bijzonder soepel geweest voor de andere verdachten. Deze misdaad is een uitdaging voor Frankrijk en de samenleving. De straf zou een voorbeeld moeten zijn.”

Francis Szpiner, advocaat van de familie Halimi, 2009

“Ilan's dood mag dan wel een losstaand incident zijn, maar het is ook een waarschuwing voor de samenleving.”

Sarah Aizenman, een vertegenwoordiger van de Franse Vereniging van Joodse Studenten, 25 februari 2006, Washington Post Foreign Service

Bronnen

Ilan Halimi

1 _____
Boek met citaat Jean Balan, advocaat.
© Éditions du Seuil, Frankrijk

Ruth Halimi
Emile Frèche
24 jours
LA VÉRITÉ SUR LA MORT
D'ILAN HALIMI
Seuil

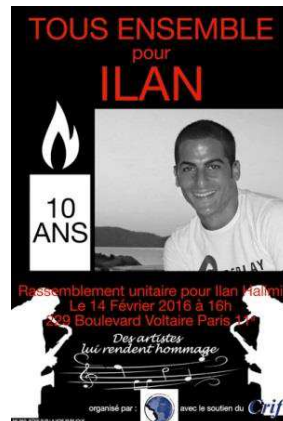
4 _____
Het graf van Ilan in Jeruzalem .
© Algemeen Nederlands Persbureau, Nederland

2 _____
Foto van Ilan Halimi.
© Algemeen Nederlands Persbureau, Nederland

5 _____
Ilan's moeder, Ruth Halimi, opent de Jardin Ilan Halimi in Parijs in 2011.
© Algemeen Nederlands Persbureau, Nederland

3 _____
Demonstratie in 2006 na Ilans dood.
© CC BY-SA 3.0, Creative Commons Attribution-Share Alike, version 3.0
Unported:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

6 _____
Flyer Federatie van Zwarte Joden.
© Representative Council of Jewish Institutions of France, Frankrijk

Ilan Halimi

Ruth Halimi
Emilie Frèche

24 jours

LA VÉRITÉ SUR LA MORT
D'ILAN HALIMI

Boek met citaat Jean Balan, advocaat..
© Éditions du Seuil, Frankrijk

Ilan Halimi

Foto van Ilan Halimi. © Algemeen Nederlands Persbureau, Nederland

Ilan Halimi

Demonstratie in 2006 na Ilans dood. © CC BY-SA 3.0, Creative Commons Attribution-Share Alike, version 3.0
Unported: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Ilan Halimi

Het graf van Ilan in Jeruzalem. © Algemeen Nederlands Persbureau, Nederland

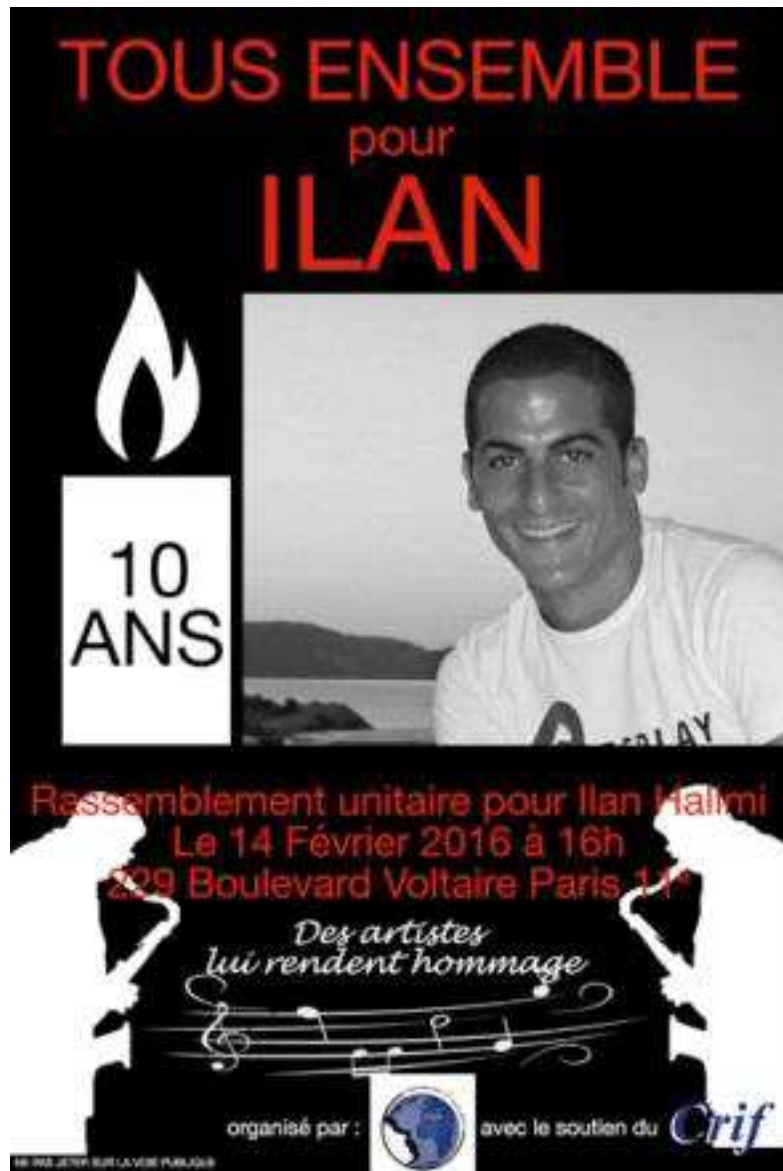

Ilan Halimi

Ilan's moeder, Ruth Halimi, opent de Jardin Ilan Halimi in Parijs in 2011.
© Algemeen Nederlands Persbureau, Nederland

Ilan Halimi

Flyer Federatie van Zwarte Joden.

© Representative Council of Jewish Institution of France, Frankrijk

Verhalen uit het verleden

Stefan Kosiński / Verloren liefde

geboren 1 januari 1925 - Toruń, Polen | gestorven 4 november 2003 - Warschau, Polen

Een Poolse jongen die verliefd werd op een Oostenrijkse soldaat tijdens de Duitse bezetting van Polen. Hij werd naar een werkkamp gestuurd omdat homoseksualiteit verboden was.

Stefan Kosiński's oude huis in Toruń in Polen was na de inval van de Duitsers in Polen in 1939 ingenomen door soldaten. Zijn vader moest naar Duitsland om dwangarbeid te verrichten. Stefan, toen 14 jaar, mocht niet langer naar school en vond een baantje als koerier bij een Duitse bakkerij, waarmee hij zijn familie kon helpen. In november 1941 ontmoette hij Willi Götz, een jonge soldaat uit Wenen. Toen Willi naar het oostfront moest om tegen de Russen te vechten, schreef Stefan hem een brief. De brief werd door de Gestapo geopend. In september 1942 werd Stefan gearresteerd, ondervraagd, geslagen en veroordeeld tot vijf jaar gevangenis. Dit was vanwege homoseksualiteit onder Paragraaf 175 van de nazi-Duitse wet. Hij werd ook veroordeeld voor het 'demoraliseren van het Duitse militaire apparaat'.

Hij werd naar meerdere nazi-werkkampen gestuurd. Voor het einde van de oorlog werd hij gedeporteerd naar Hahnöfersand bij Hamburg. In mei 1945 konden hij en drie andere gevangenen ontsnappen. Hij moest op dat moment nog twee jaar vastzitten. Als hij nog steeds in de gevangenis had gezeten toen de oorlog eindigde had hij waarschijnlijk in de gevangenis moeten blijven, omdat de wetten die homoseksualiteit verboden onveranderd bleven na de oorlog.

1871

Wilhelm I, de nieuwe keizer van Duitsland, maakte een grondwet en een systeem van strafwetten gebaseerd op het Pruisische model. Dit model verbood seksueel contact tussen mensen van hetzelfde geslacht, en er stond een straf van maximaal vier jaar op. Deze wet werd ongewijzigd overgenomen in de nieuwe Duitse strafwet als Paragraaf 175.

1925

1 januari. Stefan Teofil Kosiński wordt geboren in Toruń, in het noorden van Polen. Hij gebruikt later de pseudoniem Stefan.

1930

De nazileider Ernst Röhm wordt de leider van de paramilitaire Sturmabteilung (SA).

1931

Röhms homoseksualiteit wordt publiekelijk veroordeeld door politieke tegenstanders.

1934

De 'Nacht van de Lange messen': Hitler beveelt de moord op meer dan honderd politieke tegenstanders, inclusief Röhm, die wordt beschuldigd van verraad. Er wordt nadrukkelijk verwezen naar zijn homoseksualiteit. Grootschalige arrestaties van homoseksuelen beginnen.

1935

De nazi's verruimen de reikwijdte van de 'misdaden' die onder Paragraaf 175 vallen.

1936

De Rijkscentrale voor de Strijd tegen Homoseksualiteit en Abortus wordt opgericht.

1939

1 september. Duitsland valt Polen binnen.

1940

De Duitse politiechef Heinrich Himmler geeft het bevel om gearresteerde homoseksuelen die 'meer dan één partner hebben verleid' van de gevangenis naar een concentratiekamp over te plaatsen.

1941

November. Stefan en Willi worden verliefd.

1942

September. Stefan wordt gearresteerd en naar de gevangenis gestuurd.

1945

Mei. Stefan ontsnapt uit het werkkamp Hahnöfersand.

1947

Stefan returns to Poland.

1991

Stefans verhaal wordt anoniem gepubliceerd als 'Verdomd sterke liefde' door Lutz van Dijk.

1994

Duitsland schaft Paragraaf 175 af.

1995

Stefans verhaal wordt gepubliceerd in Amerika. Hij reist naar de VS en geeft lezingen.

2000

'Paragraaf 175', een filmdocumentaire van Rob Epstein en Jeffrey Friedman, komt uit. Het vertelt de geschiedenis van homoseksuele mannen onder het naziregime aan de hand van oude films, familiefoto's en interviews met zes overlevenden van de concentratiekampen.

2002

Het Duitse parlement rehabiliteert homoseksuelen die veroordeeld waren door de nazi's op basis van Paragraaf 175.

2003

Stefan overlijdt op 78-jarige leeftijd.

2015

Lutz van Dijk publiceert 'Endlich den Mut' (Uiteindelijk de Moed) gebaseerd op zijn correspondentie met Stefan gedurende 12 jaar. Voor het eerst wordt zijn volledige naam, Stefan Kosiński, gebruikt.

2016

De Duitse regering besluit om de veroordelingen van tienduizenden mannen op basis van Paragraaf 175 gedurende de Tweede Wereldoorlog, maar ook voor degene die na de Tweede Wereldoorlog zijn veroordeeld, af te schaffen.

“Waar had Mikolai het precies over? Ja, verdorie, ik was 16 jaar en ik hoorde andere jongens al lang over meisjes praten. Ik zag het meer als grappen en opscheperverhalen. Meestal dacht ik dan, ‘Oh nou ja, dat komt later nog wel, als je groot bent.’ Maar volwassenen maken elkaar gek en noemen het liefde. Ik dacht niet dat ik het in me had om zo iets te voelen.”

“Dus je geeft toe dat je deze brief zelf hebt geschreven en opgestuurd?”, vroeg hij me monotoon. Waarom zou ik liegen? Ik gaf toe dat ik de brief aan Willi had geschreven omdat ik me erg zorgen om hem maakte. Hij was een goede vriend van me, en we hadden elkaar een paar keer ontmoet in de stad bij het treinstation. Uiteraard zei ik geen woord over de schuur. ‘Hebben jullie gemeenschap met elkaar gehad?’ vroeg hij me met precies dezelfde monotone stem. Uit zijn mond klonken de woorden zo slecht dat ik antwoordde met een schoon geweten ‘Nee!’ We hebben elkaar meer dan eens liefgehad – maar wat weet deze kerel daar nou van?”

“Tot op de dag van vandaag ben ik Willi dankbaar voor het voelen van liefde als iets moois vanaf het begin ... Mensen in alle landen van de wereld moeten begrijpen dat het altijd een misdaad is om liefde te straffen en geweld toe te staan.”

Stefan Kosiński, uit 'Damned Strong Love' van Lutz van Dijk

Stefan Kosinski

1 _____
Stefan, 23 jaar in Polen,
1948.
© Lutz van Dijk, the
Netherlands

4 _____
Stefan in 1936 bij het
stadhuis in Toruń,
Polen.
© Lutz van Dijk,
Netherlands

2 _____
Wehrmachtuniform.
© Nationaal Militair
Museum, the
Netherlands

5 _____
Gevangenenkaart van
Stefan (Teofil is zijn
echte naam) met
daarop zijn
veroordeling voor
sodomie
© Lutz van Dijk,
Netherlands

3 _____
Het Homomonument
in Amsterdam,
opgericht in 1987 om
LHTB-mensen te
inspireren en te
steunen in hun strijd
tegen ontkenning,
onderdrukking en
discriminatie. Het is
het eerste monument
ter wereld gewijd aan
de LHTB+-
gemeenschap, en aan
de mannen en
vrouwen uit het
verleden die werden
onderdrukt en
vervolgd vanwege hun
geaardheid.
© CC BY-SA 4.0, Creative
Commons Attribution-
Share Alike, version 4.0
International:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

6 _____
Stefan, 71 jaar, met
Lutz van Dijk in
Amsterdam, januari
1996.
© Lutz van Dijk,
Netherlands

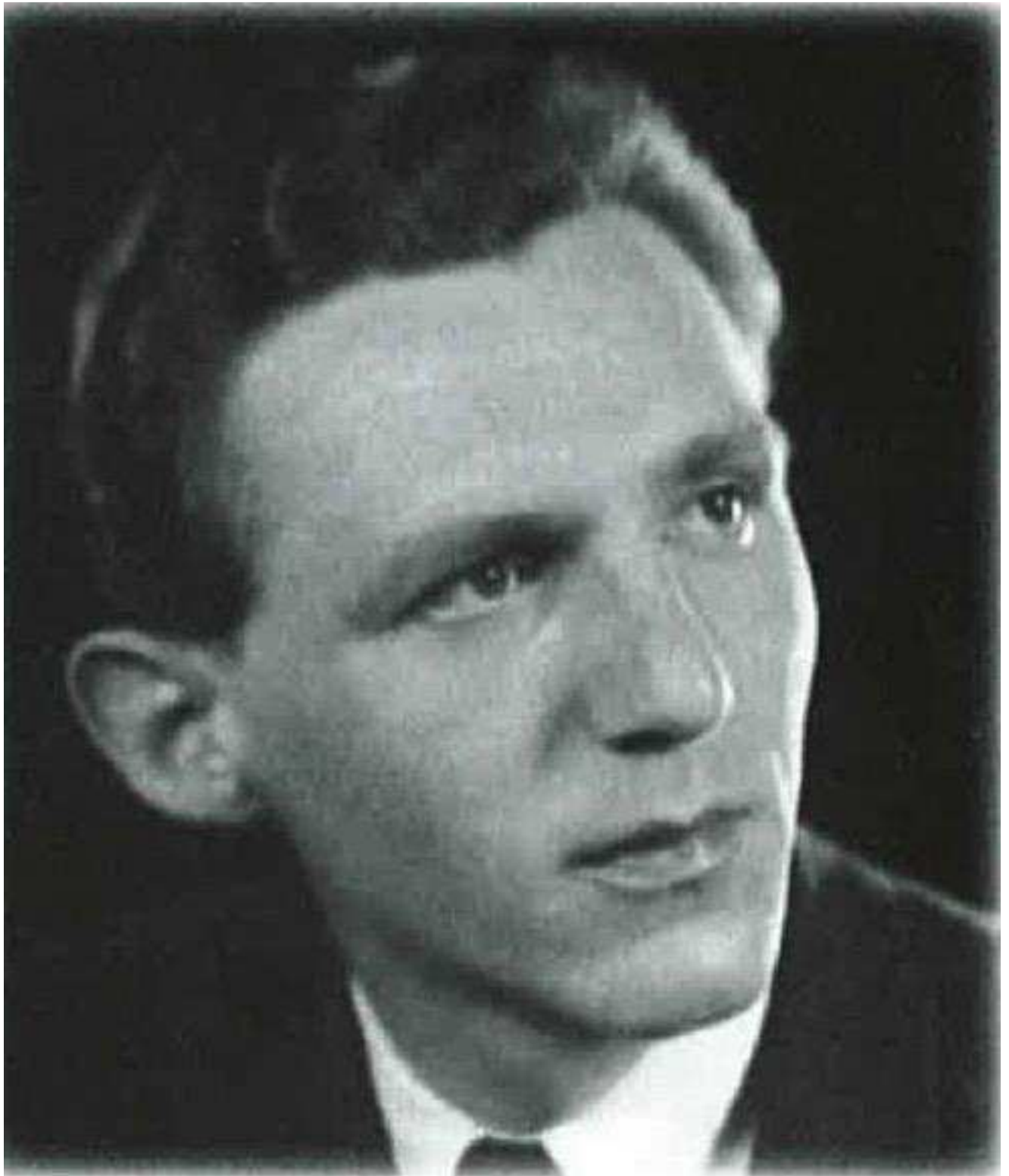

7 _____
Het roze
driehoeksteken dat
homoseksuele
gevangenen moesten
dragen in de nazi-
concentratiekampen.
© Ralph Ponfil
Collection - Dallas
Holocaust Museum,
United States

8 _____
Stefan in juli 1941 in
Polen.
© Lutz van Dijk,
Netherlands

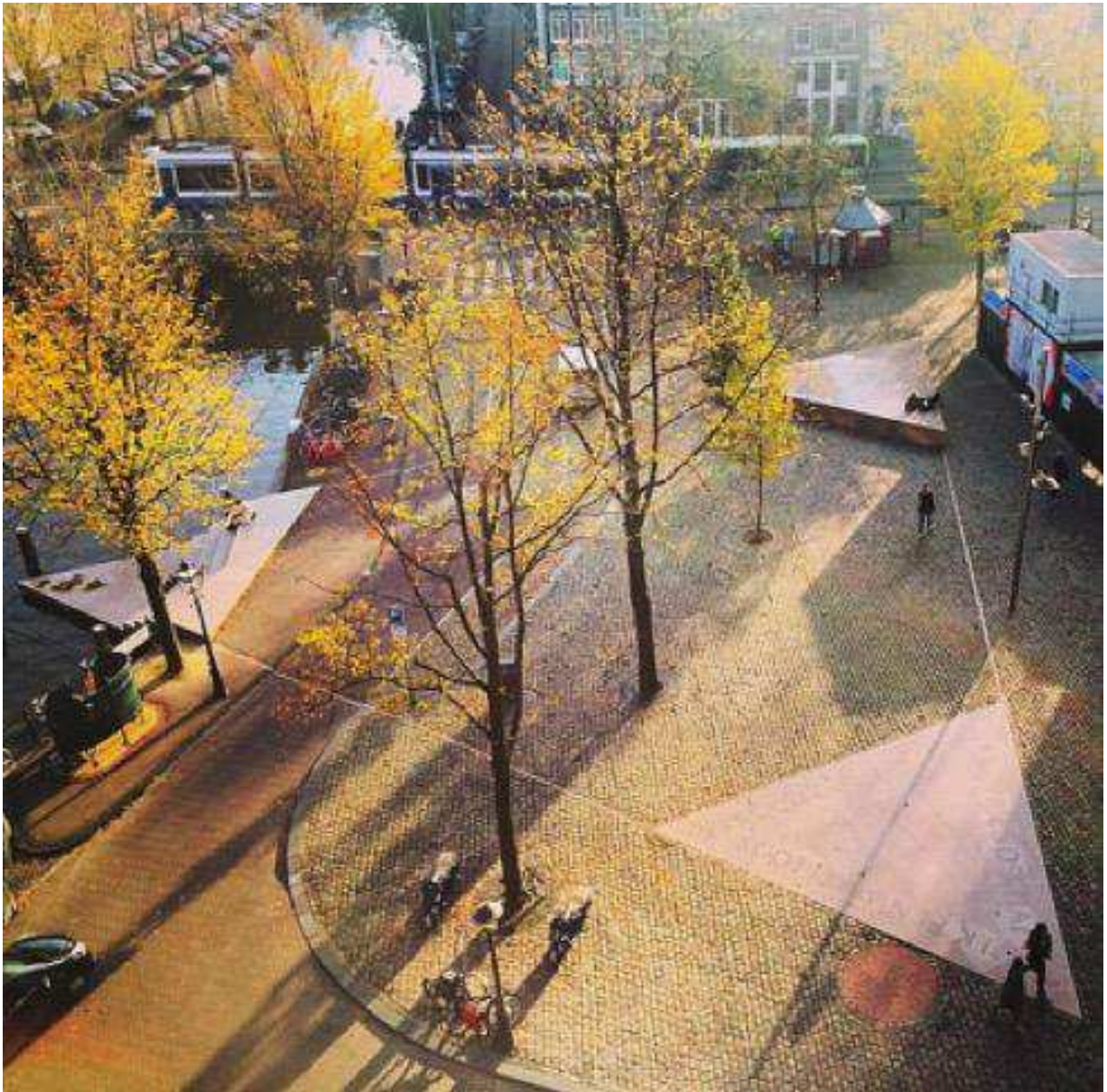
Stefan Kosinski

Stefan, 23 jaar in Polen, 1948. © Lutz van Dijk, Netherlands/South Africa

Wehrmachtuniform. © *Nationaal Militair Museum, the Netherlands*

Het Homomonument in Amsterdam, opgericht in 1987 om LHTB-mensen te inspireren en te steunen in hun strijd tegen ontkenning, onderdrukking en discriminatie. Het is het eerste monument ter wereld gewijd aan de LHTB+-gemeenschap, en aan de mannen en vrouwen uit het verleden die werden onderdrukt en vervolgd vanwege hun geaardheid.

© CC BY-SA 4.0, *Creative Commons Attribution-Share Alike, version 4.0*

International: <https://creativecommons>

Stefan Kosinski

Stefan in 1936 bij het stadhuis in Toruń, Polen. © Lutz van Dijk, Netherlands/South Africa

H

feinmündig

Geboortedatum: **29.11.44** 10
 Stuhl

Vatername: **Kosinski**

geb. am: **1.1.25.** in **Thorn**

beruf: **Barolehrling**

Wohnort: **Thorn, Lindenstr. 10**
 wie vor

Stand: **ledig**

Vater: **Boleslaus A. Adr. wie oben**
 Mutter: **Fransiska geb. Brodzorski**

keine

Täterfragebogen nach dem Gesetz vom 24.04.1953 § 10	Straf- maß- nach § 10	Straf- -Zuschläge	in der Zeit vor der Strafe hat er an sonstigen Straftaten teilgenommen? Ja/Nein	Straf- -Zuschläge		Straf- -maß nach § 10	Straf- -maß nach § 10
				Tag und Zapfen	Tag und Zapfen		
STA. Thorn 7 Vrs. 773/44	3. 12. 42.	Unsuacht	5 Jahre	3.12. 0 42 Uhr	2.12. 26 47 Uhr	7 1/2 Jahre	7 1/2 Jahre
			<i>maximal 500 Mark</i>				

*13
Hilfs*

Gevangenenkaart van Stefan (Teofil is zijn echte naam) met daarop zijn veroordeling voor sodomie. © Lutz van Dijk, Netherlands/South Africa

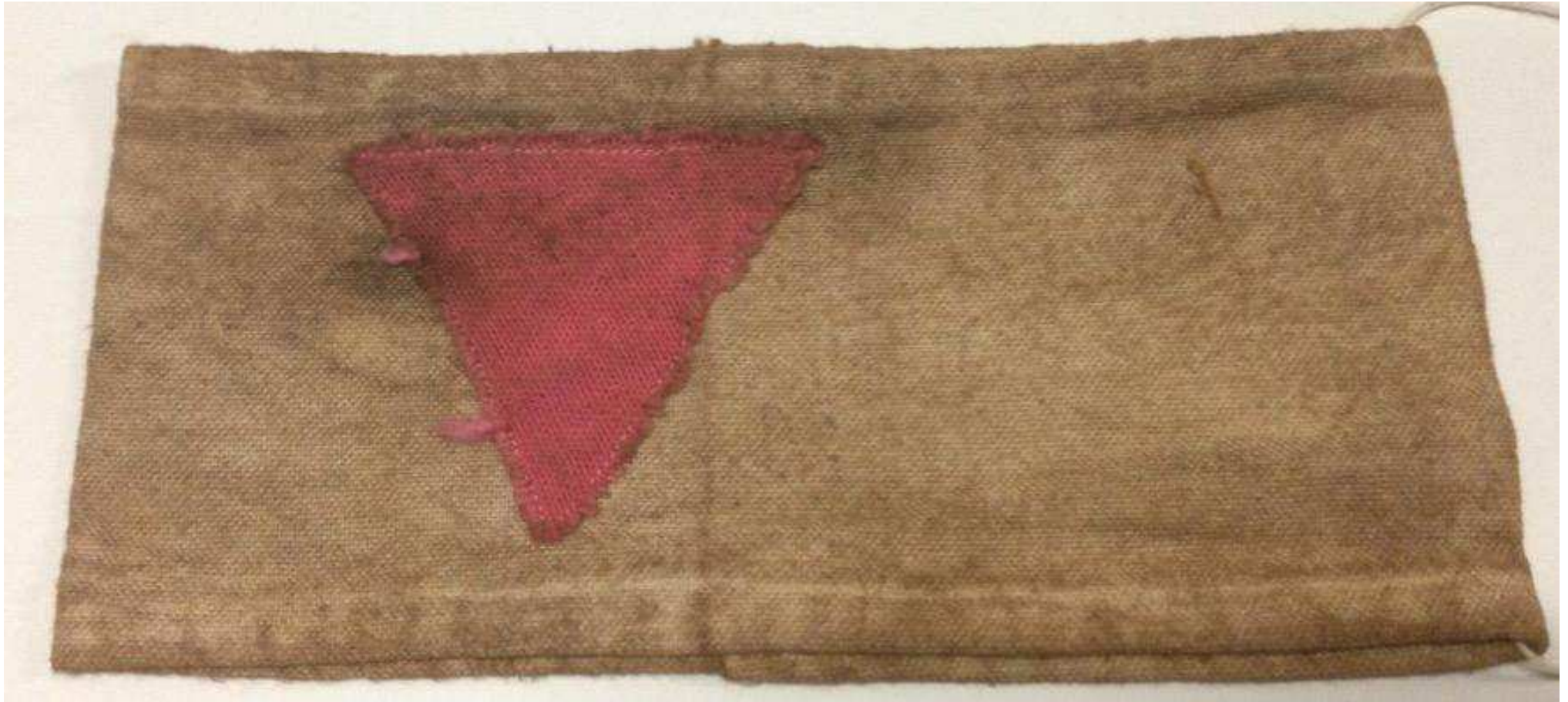

Stefan Kosinski

Stefan, 71 jaar, met Lutz van Dijk in Amsterdam, januari 1996. © Lutz van Dijk, Netherlands/South Africa

Stefan Kosinski

Het roze driehoeksteken dat homoseksuele gevangenen moesten dragen in de nazi-concentratiekampen. © *Dallas Holocaust Museum, United States*

Stefan Kosinski

Stefan in juli 1941 in Polen. © Lutz van Dijk, Netherlands/South Africa

Verhalen uit het verleden

Stephen Lawrence / Op zoek naar rechtvaardigheid

geboren 13 september 1974 – Londen, GB | gestorven 22 april 1993 - Londen, GB

Britse tiener die doodgestoken werd bij een bushalte in Londen door een groep witte jongeren die racistische leuzen riepen. In eerste instantie werd niemand veroordeeld. Zijn moeder vocht voor rechtvaardigheid en legde racisme bij de Britse politie bloot. Twee mannen zijn uiteindelijk schuldig bevonden aan de racistische moord en in 2012 veroordeeld tot levenslang.

Stephen Lawrence was 18 toen hij en een vriend op een avond werden aangevallen, terwijl ze op weg naar huis waren. De vriend overleefde de aanval en getuigde later voor de rechtbank. Stephen was een goede student, had zijn eigen kunstbedrijfje en werkte als figurant in de film 'For Queen and Country'. Hij wilde architect worden. Aanvankelijk beschouwde de politie de moord op Stephen als een afrekening tussen bendes.

Binnen een paar dagen na de moord op Stephen werden de namen van vijf verdachten genoemd. Maar de politie zei dat er 'niet genoeg bewijs' was. De ouders van Stephen, Neville en Doreen, protesteerden in het openbaar en strijden sindsdien voor rechtvaardigheid. In 1998 bleek uit een officieel onderzoek dat 'institutioneel racisme' bij de politie had geleid tot de fouten in het onderzoek. In 2011 werden nieuwe technieken toegepast en hierdoor kwam er DNA-bewijs aan het licht. In 2012 werden twee mannen veroordeeld tot levenslang voor de moord op Stephen.

De moord op Stephen en de rol van de politie werden grondig onderzocht. Dat leidde tot veel veranderingen bij de Britse politie. De kwestie confronteerde het hele land met de racistische houding van de politie. Doreen Lawrence, die eindeloos pleitte voor rechtvaardigheid voor haar zoon en andere slachtoffers van racisme, werd tot barones benoemd en controleert tegenwoordig wetten in het Britse Hogerhuis.

Tijlijn

Stephen Lawrence

1974

13 september. Stephen wordt geboren in Londen.

1993

22 april. Stephen wordt vermoord. Hij is 18 jaar. Een anonieme brief noemt vijf verdachten.

1993

Mei. De ouders van Stephen, Doreen en Neville, klagen in het openbaar over het gebrek aan daadkracht bij de politie. Nelson Mandela steunt hen. De verdachten worden gearresteerd, maar de aanklacht tegen hen wordt weer ingetrokken.

1994

De familie Lawrence probeert de verdachten nogmaals te laten vervolgen, maar deze worden in 1996 vrijgesproken.

1997

Stephens dood wordt door de rechters een 'onwettige moord' genoemd, alhoewel de vijf verdachten weigeren een verklaring af te leggen tijdens de rechtszaak. Een krant heeft het over 'Moordenaars', maar de vijf klagen de krant niet aan. Er wordt om een officieel onderzoek gevraagd naar de rol die de politie heeft gespeeld.

1999

Sir William Macpherson rapporteert; hij heeft het over 'institutioneel racisme' bij de politie. Hij adviseert een hoop veranderingen.

2003

Doreen Lawrence, die zich bleef inzetten voor slachtoffers van racisme, krijgt de onderscheiding in de Orde van het Britse Rijk.

2012

Nadat nieuw DNA-bewijs is gevonden worden David Norris en Gary Dobson veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf voor de moord op Stephen.

2013

Doreen wordt benoemd tot barones.

2015

Oktober. Een onderzoek wordt gestart naar de beweringen dat corruptie bij de politie het eerste onderzoek naar de moord heeft geblokkeerd.

Stephen Lawrence

“Er was maar één reden voor deze moord. Stephen was zwart.”

De Britse minister van Binnenlandse Zaken Jack Straw, toespraak tot het parlement op 24 februari 1999

“De gebeurtenissen vertegenwoordigen nu een doel, een doel van een familie en een gemeenschap voor rechtvaardigheid, om te zien dat het recht zal zegevieren. Maar ook het doel van een slimme, capabele zwarte jongeman om iets van zijn leven te maken, de tragedie is dat hij zijn leven moest geven om iets van zijn naam te maken, Stephen Lawrence.”

Lord Paul Boateng, Brits minister 1999-2001, in de documentaire ‘Stephen Lawrence: Time for Justice’, voor het eerst te zien op de Britse televisie op 3 januari 2012.

“Het is de verantwoordelijkheid van iedere ouder om deze kwesties te bespreken en ervoor te zorgen dat hun kinderen tolerant zijn ten op zichte van degenen om hun heen. Dit land was nooit een land voor enkele mythische witte mensen; het is altijd een mix geweest. Ik wil alleen zeggen dat mensen hun geschiedenis moeten kennen.”

Doreen Lawrence, geciteerd in het artikel ‘Doreen Lawrence: I could have shut myself away, but that is not me’, krant The Observer, 20 april 2013

“Ik ben doelwit vanwege mijn huidskleur. Ik denk niet vanwege het feit dat ik Stephens broer ben. De keren dat ik ben staande gehouden, ben ik nooit van iets beschuldigd, en nooit is er iets illegaals in mijn auto gevonden. Ik heb nog nooit iets verkeerd gedaan. Ik heb nooit iets tegen de wet gedaan. Ik heb altijd mijn wegenbelasting en verzekeringen betaald. 25 keer ben ik staande gehouden. Twee keer was dit als gevolg van een grote politiecontrole waarbij ze iedereen controleerden of ze bijvoorbeeld nog belasting moesten betalen of keken of de verzekering van hun auto wel in orde was. De overige keren dat dit gebeurde, was zonder reden. Er kan geen andere verklaring zijn, behalve racisme, dat ik zo vaak ben staande gehouden.”

Stuart Lawrence, 9 januari 2013 tegen de BBC.

“Wat ik zie is dat zwarte mensen nog steeds doodgaan op de straten en achterin politie-busjes. Ik denk dat institutioneel racisme diep geworteld zit en het is niet makkelijk je voor te stellen hoe dit bij de politie uitgebannen kan worden.”

Doreen Lawrence, verklaring aan de media op 24 februari 1999

Bronnen

Stephen Lawrence

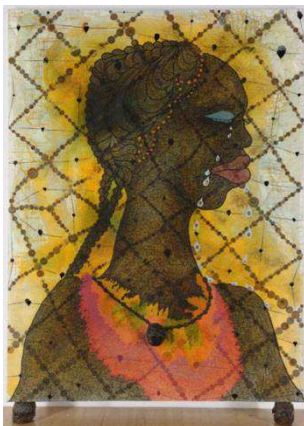
1 _____

Stephen Lawrence.
© Private collection family Lawrence, United Kingdom

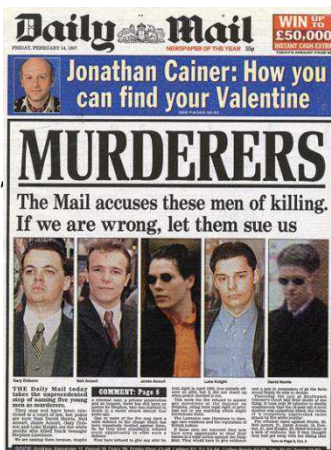
2 _____

No women, No Cry, een schilderij van Chris Ofili, 1998.
© Chris Ofili, courtesy Victoria Miro Gallery, United Kingdom

3 _____

Voorpagina van de Daily Mail, 'Murderers: The Mail accuses these men of killing. If we are wrong, let them sue us', 14 februari 1997.
© Daily Mail, United Kingdom

4 _____

Politie van Londen tijdens een controle op straat.
© Getty Image, United States

5 _____

Doreen Lawrence met politiecommissaris Bernard Hogan-Howe bij een herdenking van de moord op Stephen. Londen, 2003.
© ANP, the Netherlands

6 _____

Doreen Lawrence met haar medaille in de Orde van het Britse Rijk, uitgereikt door de koningin op het Buckingham Paleis op 12 juni 2003.
© Operation black vote, United Kingdom

7 _____

Neville en Doreen Lawrence met het Macpherson Rapport op de dag dat het werd gepubliceerd in februari 1999.
© Press Association, United Kingdom

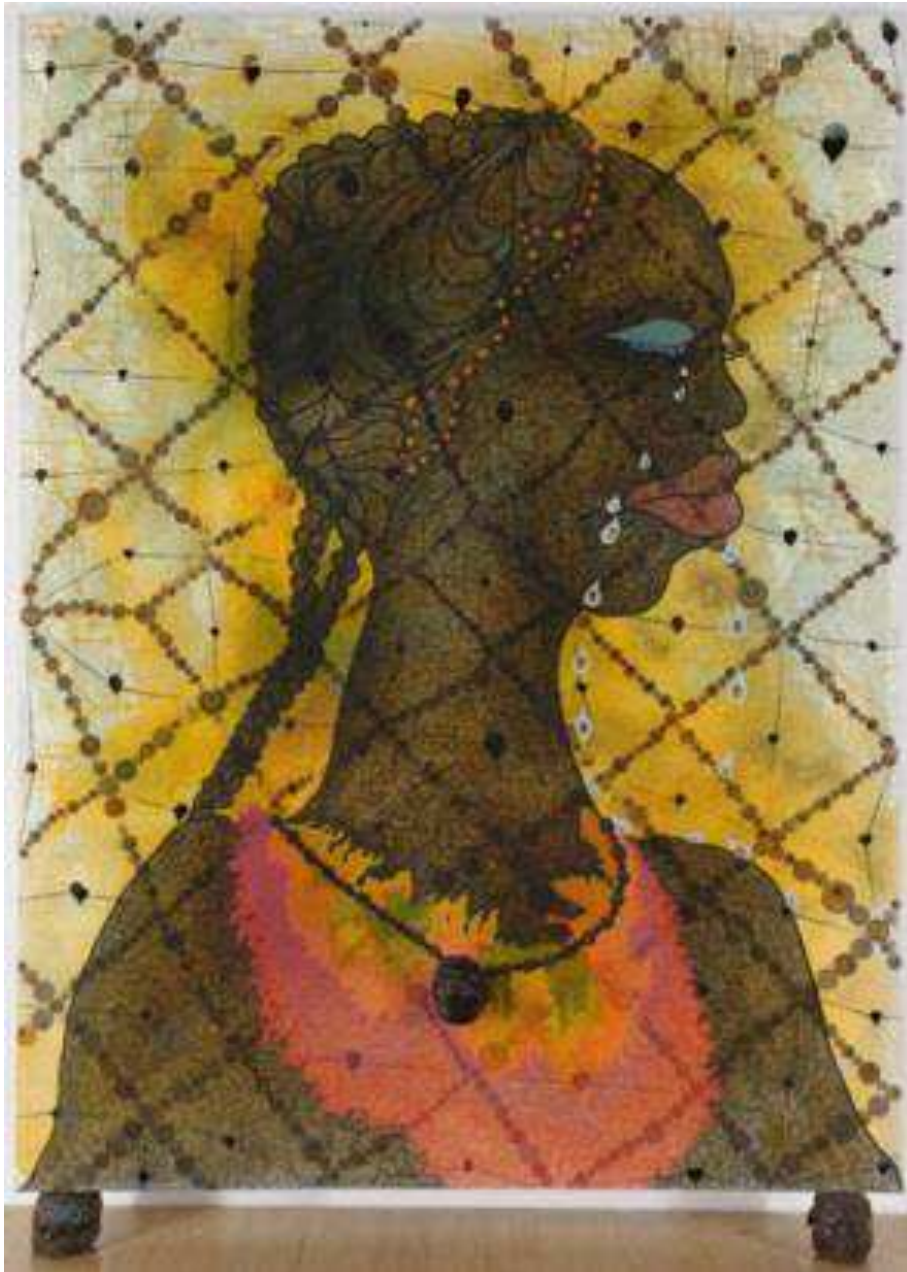
Stephen Lawrence

Stephen Lawrence. © Private collection family Lawrence,
United Kingdom

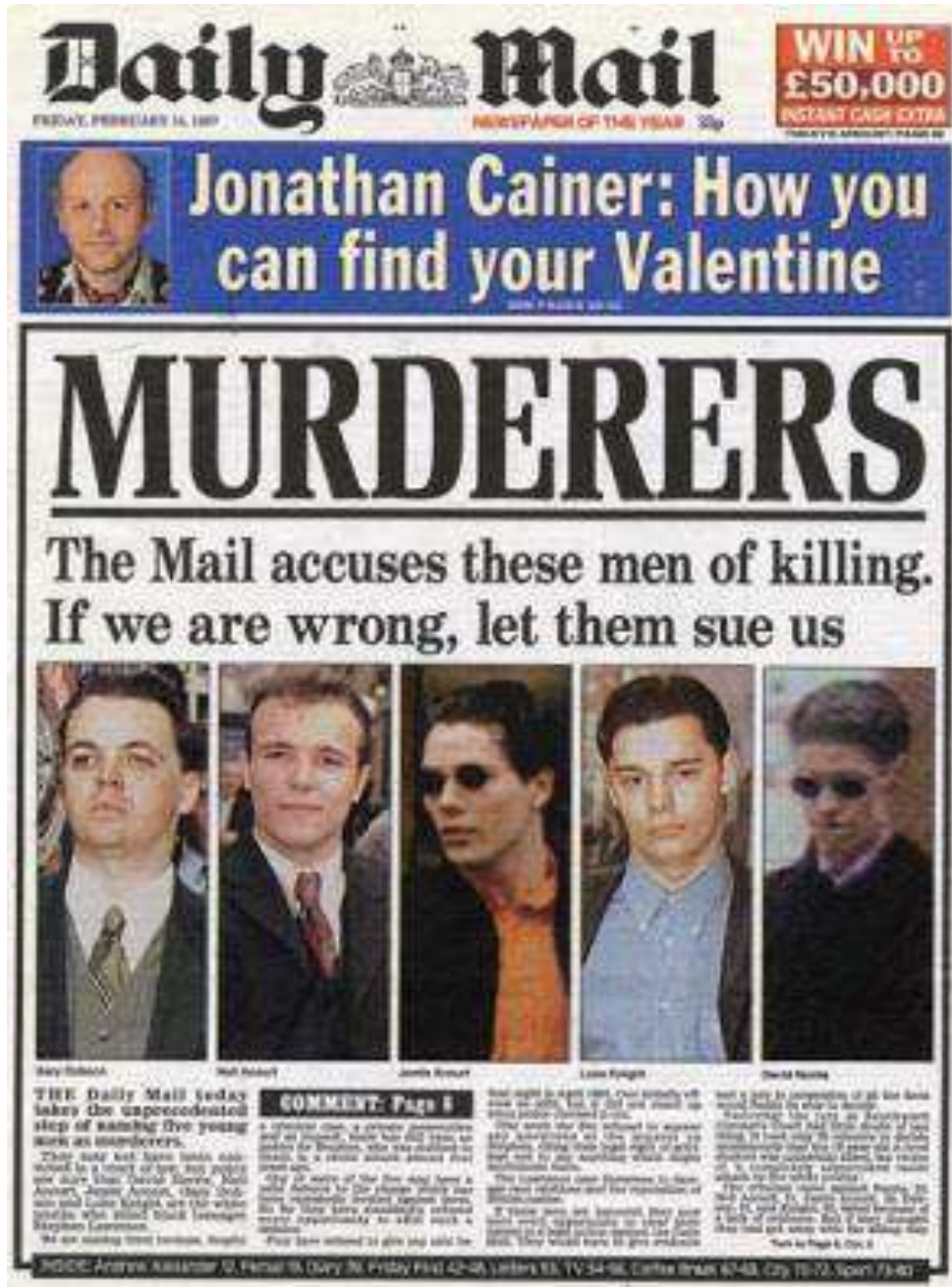

Stephen Lawrence

No Woman, No Cry, een schilderij van Chris Ofili, 1998.
© Chris Ofili, courtesy Victoria Miro Gallery, United Kingdom

Stephen Lawrence

Voorpagina van de Daily Mail, 'Murderers: The Mail accuses these men of killing. If we are wrong, let them sue us', 14 februari 1997. © Daily Mail, United Kingdom

Stephen Lawrence

Politie van Londen tijdens een controle op straat. © Getty Image, United States

Stephen Lawrence

Doreen Lawrence met politiecommissaris Bernard Hogan-Howe bij een herdenking van de moord op Stephen. Londen, 2003.

© ANP, the Netherlands

Stephen Lawrence

Doreen Lawrence met haar medaille in de Orde van het Britse Rijk, uitgereikt door de koningin op het Buckingham Paleis op 12 juni 2003. © *Operation black vote, United Kingdom*

Stephen Lawrence

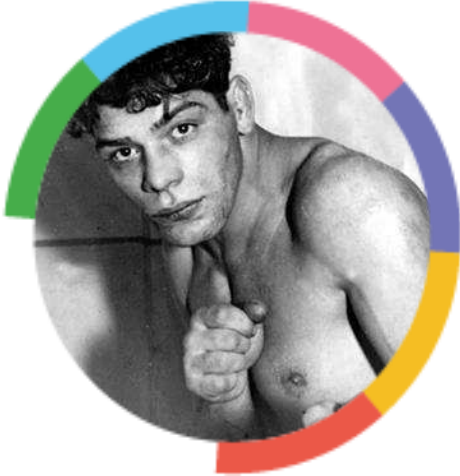

Neville en Doreen Lawrence met het Macpherson Rapport op de dag dat het werd gepubliceerd in februari 1999. © Press Association, United Kingdom

Verhalen uit het verleden

Johann Trollmann / De vergeten kampioen

geboren 27 december 1907 - Gifhorn, Duitsland | gestorven 1944 - Wittenberge, Duitsland

Een Duitse topbokser bekend onder zijn Sinto-bijnaam 'Rukeli'. Dit is het Romawoord voor boom. Hij werd zo genoemd vanwege zijn lengte en lenige vechtstijl. Zijn titel werd afgepakt en hij is vermoord door de nazi's.

Johann Trollmann werd geboren in een Sinto-familie in Noord-Duitsland. Hij begon op zijn achtste met boksen, om een weg uit de armoede te vinden. Maar een 'zigeuner'-kampioen was niet welkom in het Duitse Rijk. Hij werd vervolgd en moest dienst nemen in het leger., Maar hij werd er weer uitgegooid vanwege de rassenleer van de nazi's. Hij overleed in een werkkamp, boksend voor zijn leven.

De nazi's kwamen in 1933 aan de macht, het jaar waarin Rukeli de Duitse titel in halfzwaargewicht boksen won. Hij hield de titel maar acht dagen in z'n bezit. Johann werd gewaarschuwd dat zijn vergunning ingetrokken kon worden als hij doorging met zijn 'on-Duitse' vechtstijl – een danstechniek waarmee hij zijn tijd ver vooruit was. Wetende dat zijn carrière voorbij was, verscheen hij uit protest bij zijn volgende wedstrijd met blond haar en zijn gezicht onder het meel: de karikatuur van een 'Ariër'. In 1939 werd hij soldaat bij de Wehrmacht. Hij vocht in Polen, België, Frankrijk en aan het oostfront. Toen de nazi's in 1942 besloten alle Roma en Sinti uit het leger te verwijderen als gevolg van de rassenleer, werden velen gelijk gevangen gezet. Johann werd gedeporteerd naar het concentratiekamp Neuengamme, waar hij werd herkend door een voormalig boksscheidsrechter, SS-officier Albert Lütkemeyer. Hij moest – verzwakt door honger en dwangarbeid – SS-officieren trainen. Hij werd vermoord in 1944 nadat hij een medegevangene had verslagen die voor de nazi's werkte. Zijn dood werd vastgelegd als een 'ongeluk op het werk'.

In 2003 – bijna zestig jaar na Rukeli's dood – gaf de Vereniging van Duitse Professionele Boksers hem de titel terug als de Duitse middengewicht kampioen 1933. In 2010 werd een monument opgericht vlakbij de plek waar het gevecht heeft plaatsgevonden.

1907

27 december. Johann Trollmann wordt geboren in een Sinto-gezin in Gifhorn, Duitsland.

1928

Hij wordt amateur bokskampioen van Noord-Duitsland, maar wordt niet geselecteerd voor de Olympische Spelen in Amsterdam. Het lijkt erop dat de autoriteiten niet willen dat het nationale Olympische team vertegenwoordigd wordt door een Sinto. Een tegenstander die hij kort hiervoor had verslagen wordt in zijn plaats geselecteerd. Johann wordt professioneel bokser.

1932

Hij verslaat internationale sterren waaronder Rinus de Boer (Nederland) en Onofrio Russo (Argentinië).

1933

9 juni. Johann wint de Duitse bokskampioenschappen halfzwaargewicht. Acht dagen later wordt zijn titel afgepakt. Hij wordt beschuldigd van 'onmannelijk gedrag'.

1934

De nazi's dwingen Johann zijn carrière als professioneel bokser te beëindigen.

1935

Johann trouwt met Olga Frieda Bilda, die geen Sinto is, en ze krijgen een dochter, Rita.

1938

Johann scheidt van Olga. Hij hoopt dat zij en hun dochter zo niet vervolgd zullen worden door de nazi's.. We weten weinig van wat er is geworden van Olga en Rita, behalve dat Rita niet van het bestaan van haar vader afwist tot in haar tienerjaren. Haar moeder hertrouwde en sprak nooit over hem.

1939

Johann wordt gedwongen bij de Wehrmacht te dienen. Hij vecht in Polen, België en Frankrijk, en raakt in 1941 gewond tijdens gevechten aan het oostfront.

1942

Het oppercommando van de Wehrmacht sluit Sinto en Roma soldaten uit vanwege 'raciaal-politieke redenen'. Johann wordt uit het leger ontslagen. In juni wordt hij gearresteerd en naar het concentratiekamp Neuengamme gebracht.

1944

Na zijn overplaatsing naar het kamp Wittenberge, verslaat Johann in een bokswedstrijd Emil Cornelius, een gevangene die voor de nazi's moet werken. Johann wordt hierna om het leven gebracht.

2003

Zeventig jaar nadat hem de titel is ontnomen, krijgt Johann alsnog de erkenning en de titel van de Vereniging van Duitse Professionele Boksers.

2004

Een straat in Hannover wordt voortaan de Johann-Trollmann-Weg genoemd.

2012

Een documentaire over Johann Trollmann komt uit: 'Gibsy'. De film vertelt het verhaal van de man die in 1933 de titel van Duitse halfzwaargewicht kampioen won, maar de titel vlak daarna ontnomen werd omdat hij 'zigeuner' was.

2015

19 januari. De theatervoorstelling 'De Bokser' van Felix Mitterer over het verhaal van Johann Trollmann wordt voor het eerst opgevoerd.

Citaten

Johann Trollmann

“Ga liggen, zigeuner, of we pakken jou en je familie.”

Duitse nazi bij een van Johann's gevechten, (geciteerd in 'Leg dich, Zigeuner', van Roger Repplinger 2008)

“Als je ziet hoe hij leed: verboden zijn beroep uit te oefenen, verstoten, zijn rechten afgenomen, uiteindelijk naar een concentratiekamp gestuurd en vermoord. Het is een voorbeeld van de hele Holocaust van de Sinti en Roma.”

Silvio Peritore van het Documentatie en Cultureel Centrum van Duitse Sinti en Roma in Heidelberg, Spiegel Online, 30 juni 2010

“Ik schaamde me ervoor een Sinto vrouw te zijn. Maar nu maakt het me trots. Ik ben de dochter van deze beroemde man.”

Rita Vowe-Trollmann, 19 januari 2013

“We willen ons Johann Trollmann herinneren – we willen hem het respect en de eer teruggeven. Maar we willen er ook voor zorgen dat een dergelijk schofterig regime zich niet herhaalt, we willen elke vorm van discriminatie en uitsluiting voorkomen. Respect voor andere mensen is een belangrijke stap voor vreedzame samenwerking en respectvolle omgang in Hannover.” cooperation and respectful dealing in Hannover.”

Burgemeester Stephan Weil, 12 mei 2011, Hannover

“Der Boxer herinnert ons aan alle Sinti en Roma die vermoord werden en het laat ons een overwinnaar zien die zich niet klein liet krijgen door de nazi's, alhoewel ze hem uiteindelijk hebben vermoord. Rukeli leeft.”

Felix Mitterer, auteur van het toneelstuk 'Der Boxer'

“Ik denk dat het verdrietige verhaal van mijn oudoom verteld moest worden voor alle Roma en Sinti die in nazi Duitsland woonden. Hij was een van de beste bokkers van Duitsland. Maar hij mocht geen Duits kampioen zijn omdat de nazi's geen Sinto als Duits kampioen wilden. In 2003, nadat de gordel werd gepresenteerd, zei ik tegen mezelf 'je moet iets doen', en toen ben ik voor het eerst op internet het verhaal gaan vertellen. Het was veel werk maar ik wilde het voor Rukeli doen, om hem te eren na zijn gruwelijke dood. Veel is er sindsdien gebeurd. Boeken zijn geschreven in vele talen, er zijn films, toneelstukken opgevoerd in tal van landen en nog veel meer. Dat is hoe Rukeli wereldberoemd werd.”

Manuel Trollmann, 11 september 2016 aan de Anne Frank Stichting

“Er is sindsdien veel gebeurd. Er zijn boeken in veel verschillende talen geschreven, er zijn films, en toneelstukken, en zo is Rukeli wereld beroemd geworden.”

Manuel Trollmann, 11 september 2016 aan de Anne Frank Stichting

Bronnen

Johann Trollmann

1 _____
Rukeli Trollmann in
1931.

© Manuel Trollmann,
Germany

5 _____
Johann tijdens een
training, 1940.

© Manuel Trollmann,
Germany

2 _____
Een replica van de
Duitse

kampioensgordel,
uitgereikt aan Johann
'Rukeli' Trollmann, 2003.

© Dokumentations- und
Kulturzentrum Deutscher
Sinti und Roma, Germany

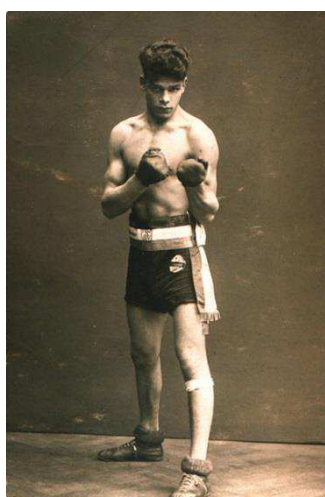

6 _____
Johann, tweede van
links.

© Manuel Trollmann,
Germany

3 _____
Johann in Hannover,
1928.

© Manuel Trollmann,
Germany

7 _____
Tijdelijk monument ter
ere van Johann

Trollmann, onthuld in
Berlijn in 2010, vlakbij
de plek waar het
beruchte titelgevecht
van 1933 plaatsvond.

© Von Ribbeck / CCBY-
SA 3.0, Germany

8 _____
De Johann-Trollmann-
Weg, Hannover.

© Manuel Trollmann,
Germany

4 _____
Johann in Rennes,
Frankrijk, 1940.

© Manuel Trollmann,
Germany

9 _____
Er zijn twee
gedenkstenen, bekend
als de 'struikelstenen',
opgedragen aan
Johann, een in Berlijn
en een in Hamburg.

© CC BY-SA 3.0, Creative
Commons Attribution-
Share Alike, version 3.0
Unported:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Johann Trollmann

Rukeli Trollmann in 1931. © *Manuel Trollmann, Germany*

Johann Trollmann

Een replica van de Duitse kampioensgordel, uitgereikt aan Johann 'Rukeli' Trollmann, 2003.

© Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Germany

Johann Trollmann

Johann in Hannover, 1928. © Manuel Trollmann, Germany

Johann Trollmann

Tijdelijk monument ter ere van Johann Trollmann, onthuld in Berlijn in 2010, vlakbij de plek waar het beruchte titelgevecht van 1933 plaatsvond.

© Von Ribbeck / CCBY-SA 3.0, Germany

Johann Trollmann

Johann, tweede van links. © Manuel Trollmann, Germany

Johann Trollmann

Johann in Rennes, Frankrijk, 1940. © *Manuel Trollmann, Germany*

Johann Trollmann

Johann tijdens een training, 1940. © Manuel Trollmann, Germany

Johann Trollmann

De Johann-Trollmann-Weg, Hannover. © Manuel Trollmann, Germany

Johann Trollmann

Er zijn twee gedenkstenen, bekend als de 'struikelstenen', opgedragen aan Johann, een in Berlijn en een in Hamburg.

© CC BY-SA 3.0, Creative Commons Attribution-Share Alike, version 3.0

Unported: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Verhalen uit het verleden

Selahattin Ülkümen/ De sluwe diplomaat

geboren 14 januari 1914 – Antakya, Turkije | gestorven 7 juli 2003 – Istanbul, Turkije

Turkse consul-generaal in Duits bezet Rhodos die het leven van 50 Joden redde.

Turkse consul-generaal in Duits bezet Rhodos, die het leven van 50 Joden redde.

Selahattin Ülkümen was de Turkse consul-generaal op het bezette Griekse eiland Rhodos. In 1944, toen de Duitsers begonnen met het deporteren van de Joden, redde hij 50 mensen door te beweren dat ze allemaal Turkse burgers waren.

Joden waren relatief veilig op Rhodos, totdat Duitsland het eiland bezette in september 1943. Op 19 juli 1944 werden ze allemaal naar het hoofdkantoor van de Gestapo geroepen. Selahattin, de Turkse consul-generaal, eiste dat de Duitsers alle Turkse Joden vrij zouden laten, en voegde ook hun niet-Turkse familieleden aan de lijst toe. Toen de Gestapo naar de identiteitspapieren vroeg, zei hij dat volgens de Turkse wet iedereen die met een Turkse burger trouwde automatisch ook Turks burger werd. Maar die wet bestond niet. Uiteindelijk werden alle mensen op de lijst van Selahattin vrijgelaten. De rest van de 1.700 Joden op Rhodos werd gedeporteerd naar Auschwitz. Toen Turkije afstand deed van haar neutraliteit en in augustus 1944 de diplomatieke banden met Duitsland beëindigde, werd Turkije bondgenoot van de geallieerden. Turkije riep de oorlog uit met Duitsland en z'n bondgenoten. In antwoord daarop arresteerden de nazi's Selahattin op Rhodos. Hij werd meegenomen naar Athene en gevangen gezet in Piraeus voor de rest van de oorlog. De Duitsers ontdekten dat de wet van Selahattin een verzinsel was. Zijn huis werd gebombardeerd en zijn zwangere vrouw overleed aan haar verwondingen, na de geboorte van hun zoon Mehmet.

Selahattin bleef vele jaren werkzaam in de Turkse diplomatie en werd geëerd met de titel 'Rechtvaardige Onder de Volkeren'. Deze titel werd toegekend door Israël aan niet-Joden die hun leven riskeerden om Joden te redden tijdens de Holocaust.

Tijlijn

Selahattin Ülkümen

1914

---

14 januari. Selahattin Ülkümen wordt geboren in een islamitische familie in Antakya, Turkije.

1943

Hij gaat werken bij de Turkse diplomatieke dienst en wordt benoemd tot consul-generaal van Rhodos, Griekenland.

De nazi's bezetten Rhodos. Er wonen op dat moment 1.700 Joden op het eiland.

1944

---

18 juli. De Gestapo roept alle Joden op het eiland op om zich voor 'tijdelijk transport naar een klein nabijgelegen eiland' te melden, alhoewel het plan is om ze naar Auschwitz-Birkenau te brengen. Selahattin komt in actie.

Augustus. Turkije beëindigt de diplomatieke banden met Duitsland. Selahattin wordt gedeporteerd naar Piraeus en brengt de rest van de oorlog door in de gevangenis.

3 oktober. Duitse soldaten beginnen zich terug te trekken uit Griekenland.

1988

Selahattin wordt voorgedragen voor de onderscheiding 'Courage to Care' van de Anti-Defamation League, een internationale Joodse organisatie.

1990

Selahattin krijgt Israël's onderscheiding 'Rechtvaardige Onder de Volkeren' van Yad Vashem.

2001

Turkije kent hem de hoogste onderscheiding toe.

2003

---

7 juli. Selahattin overlijdt op 89-jarige leeftijd in Istanbul.

“Ik wil graag mijn diepste wens uitspreken dat de inspanningen van de heer Ülkümen worden herkend en erkend. Ik was getuige van zijn pogingen om het leven van vele Joden te redden, en ik weet dat hij persoonlijk verantwoordelijk was voor het redden van mijn familie.”

Mathilde Turiel, Yad Vashem, Righteous Among the Nations Department, Act 4128

“In een tijd waarin de oorlogsmachine van de nazi's op wrede wijze miljoenen mensen vermoordde, stond Ülkümen op en deed iets. En in een tijd waarin te veel mensen alleen zichzelf beschermden, plaatste Ülkümen de veiligheid van anderen boven zijn eigen veiligheid.”

United Nations Secretary General Kofi Anna, 2 juni 2006

“In zowel het Jodendom als in de islam wordt gezegd dat het redden van een leven gelijk staat aan het redden van de wereld. Dankzij de heer Ülkümen leven verschillende families vandaag die anders niet hadden bestaan. Hij zette liever zijn leven – en dat van zijn familie – op het spel dan dat hij zijn geloof in gelijkheid en zijn toewijding aan de heiligheid van het menselijk leven opgaf.”

Congreslid Tom Lantos, speech in het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden, 8 oktober 2004

Selahattin Ülkümen

1 _____
Medaille 'Rechtvaardige Onder de Volkeren', toegekend door Israël.
© *Righteous Among the Nations' Yad Vashem, Israel*

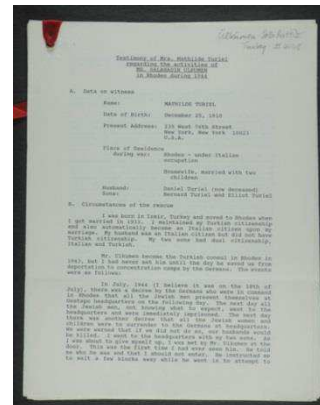
2 _____
Foto van Selahattin als kind.
© *Private collection Altug Ülkümen, Turkey*

3 _____
Turkse herdenkingspostzegel uit 2008.
© *Private collection Altug Ülkümen, Turkey*

4 _____
Selahattin plantte een boom bij Yad Vashem.
© *Righteous Among the Nations' Yad Vashem, Israel*

5 _____
Getuigenis van Mathilde Turjel over de activiteiten van Selahattin op Rhodos in 1944.
© *Righteous Among the Nations' Yad Vashem, Israel*

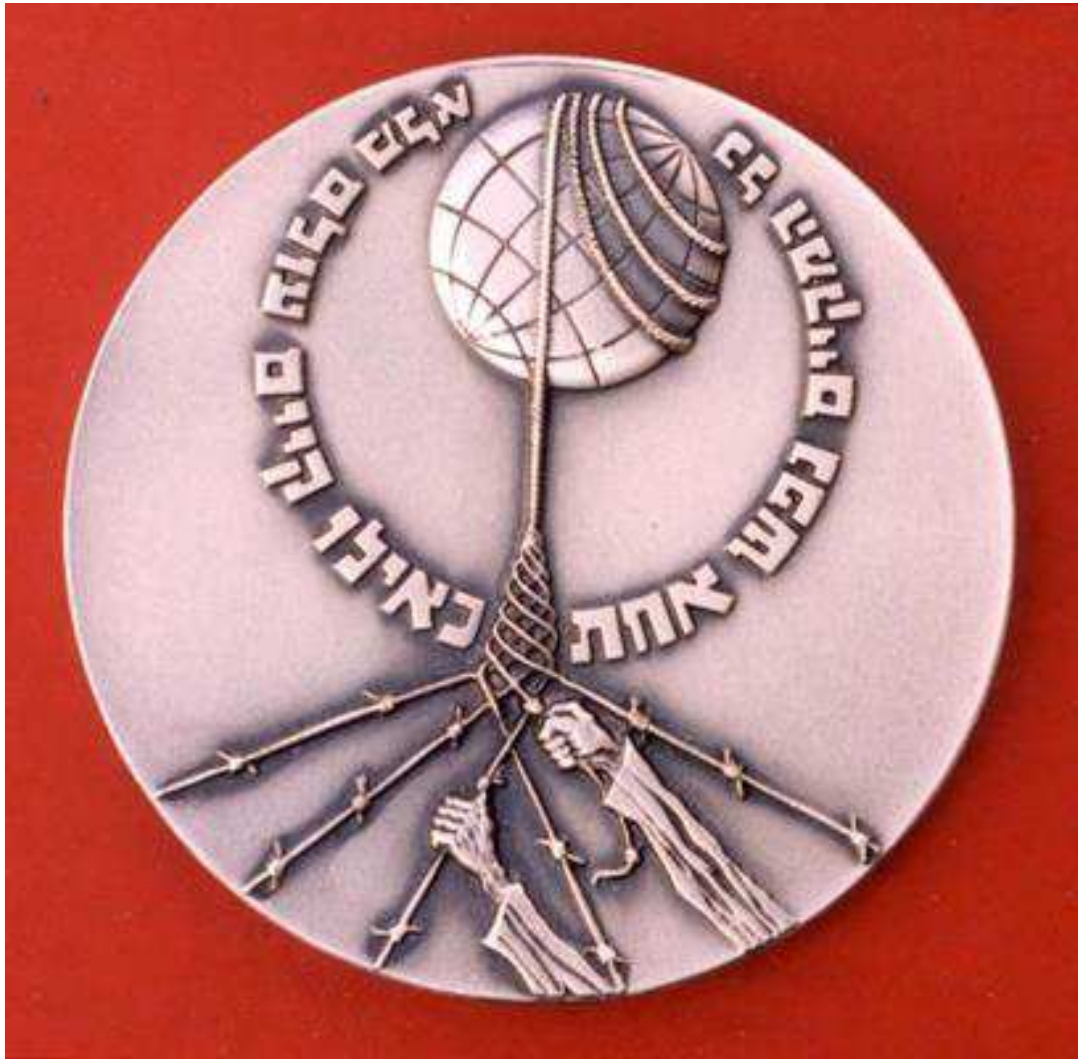
6 _____
Kaart van Europa met Rhodos en het voormalige concentratiekamp Auschwitz.
© *Anne Frank House, The Netherlands*

7 _____
Selahattin Ülkümen met zijn kleinzoon Altug Ülkümen, 8 jaar oud, samen in Genève, rond 1977.
© *Private collection Altug Ülkümen, Turkey*

Selahattin Ülkümen

Medaille 'Rechtvaardige Onder de Volkeren', toegekend door Israël.
© *Righteous Among the Nations' Yad Vashem, Israel*

Selahattin Ülkümen

Foto van Selahattin als kind. © *Private collection Altug Ülkümen, Turkey*

Selahattin Ülkümen

Turkse herdenkingspostzegel uit 2008. © Private collection Altug Ülkümen, Turkey

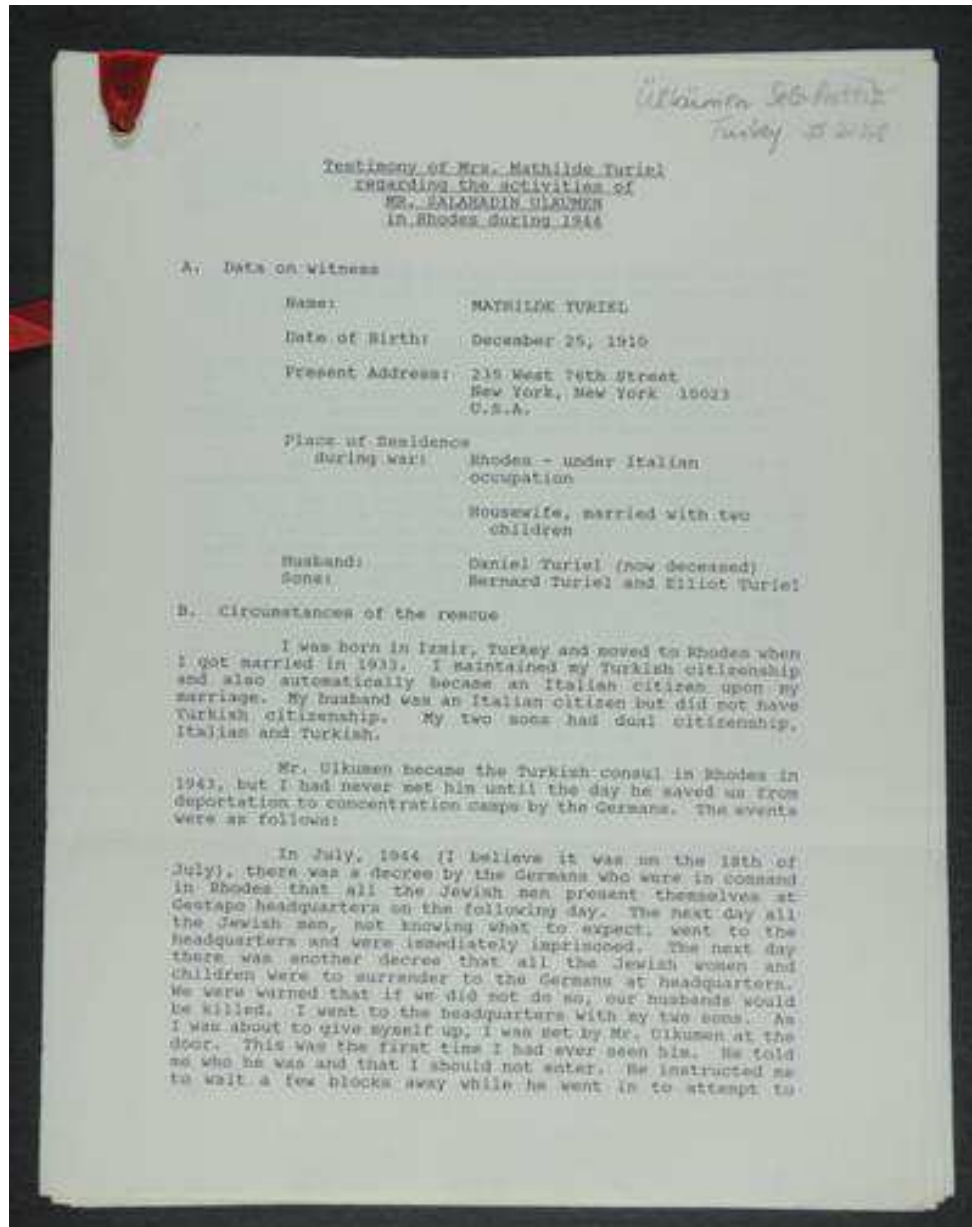
Selahattin Ülkümen

Selahattin plantte een boom bij Yad Vashem. © *Righteous Among the Nations' Yad Vashem, Israel*

Selahattin Ülkümen

Getuigenis van Mathilde Turiel over de activiteiten van Selahattin op Rhodos in 1944.

© Righteous Among the Nations' Yad Vashem, Israel

Selahattin Ülkümen

Kaart van Europa met Rhodos en het voormalige concentratiekamp Auschwitz.

© Anne Frank House, The Netherlands

Selahattin Ülkümen

Selahattin Ülkümen met zijn kleinzoon Altug Ülkümen, 8 jaar oud, samen in Genève, rond 1977.

© *Private collection Altug Ülkümen, Turkey*

Verhalen uit het verleden

Simone Veil / De vastberaden pionier

geboren 13 juli 1927 - Nice, Frankrijk | gestorven 30 juni 2017 – Parijs, Frankrijk

Overleefde Auschwitz en Bergen-Belsen en zorgde als Franse minister van Gezondheid voor grote veranderingen in het leven van vrouwen in haar land, door abortus te legaliseren.

Simone Veil is een Joodse advocaat en politicus die de nazi-vervolgung overleefde en de eerste president werd van het Europese Parlement. Daarvoor was ze minister van Volksgezondheid in Frankrijk. Een wet die abortus legaliseerde, is naar haar vernoemd.

Op 4 oktober 1940 werden in Vichy-Frankrijk antisemitische wetten ingevoerd. Alle Joden werden verplicht zich te registreren. Geleidelijk werden burgerrechten van de Joden afgenomen. Een van de maatregelen had tot gevolg dat Simone's vader z'n beroep als architect niet meer mocht uitoefenen.

Een paar dagen na haar eindexamen in maart 1944 werd Simone op straat gearresteerd tijdens een controle van de SS. Ze werd naar het doorgangskamp Drancy gestuurd, net buiten Parijs, samen met haar moeder en oudere zus Milou. In april 1944 werden ze met transport 71 naar Auschwitz gedeporteerd. Ze was 16, maar bij haar aankomst zei ze dat ze 18 was – en dat heeft haar van de gaskamer gered. In januari 1945 werden ze gedeporteerd naar het concentratiekamp Bergen-Belsen. Simone, Milou en hun zus Denise, die in het verzet zat, overleefden de oorlog. Maar hun moeder kwam om in Bergen-Belsen en hun vader en broer werden gedeporteerd naar Litouwen. Ze zagen hen nooit meer terug.

Na de bevrijding verhuisde Simone naar Parijs om rechten en politicologie te studeren. Ze ontmoette haar man, Antoine Veil, en ging voor een rechtbank werken. Ook ging ze de politiek in. In november 1974 kreeg ze een controversiële wet erdoorheen die abortus legaliseerde. Tegenstanders maakten vergelijkingen met de nazi's en de gaskamers. Haar auto werd besmeurd met hakenkruisen. Veel van de agressie was persoonlijk; het kwam van alle kanten, zowel in toespraken in het parlement als in anonieme brieven die naar haar kantoor en huis werden gestuurd. Later zei ze dat 'de moed van haar moeder in Auschwitz' haar de kracht had gegeven om zich staande te houden in het abortusdebat.

Simone bleef tot 2007 actief in de politiek, en streed voor gelijke rechten voor vrouwen, voor anticonceptie en kinderopvang. Ze maakte zich ook hard voor de herdenking van de Holocaust, als president van de Franse Stichting voor de Herdenking van de Shoah. In 2008 werd ze lid van de Académie Française, een instelling die zich inzet voor de Franse cultuur.

1927

13 juli. Simone Jacob wordt geboren in Nice, Frankrijk.

1940

Oktober. De Vichy-regering in onbezet Zuid-Frankrijk beveelt Joden zich te registreren en voert beperkende maatregelen in.

1944

28 maart. Simone slaagt voor de middelbare school.

30 maart. Ze wordt gearresteerd in Nice door twee SS-officieren. De rest van het gezin wordt nog dezelfde dag gearresteerd door de Gestapo.

13 april. Simone, haar zus Milou en haar moeder worden naar de concentratiekampen Auschwitz en Bergen-Belsen gestuurd, waar haar moeder omkomt, enkele dagen voordat ze bevrijd worden.

1945

Simone verhuist naar Parijs om rechten en politicologie te studeren.

1946

Ze trouwt met Antoine Veil. Ze krijgen drie kinderen.

1974

Simone wordt minister van Gezondheid van 27 mei tot 4 juli 1979.

26 november. Ze presenteert een wet die abortus tot 12 weken zwangerschap mogelijk maakt. De wet wordt van kracht in januari 1975.

1979

Simone wordt de eerste president van het Europees Parlement.

1984

Ze wordt herkozen als lid van het Europees Parlement en is tot 1989 leider van de Partij van Europese Liberalen en Democraten. In 1993 stopt ze als lid van het Europees parlement.

2000

Ze wordt benoemd tot president van de Stichting voor de Herdenking van de Shoah.

2004

Ze komt voor het eerst weer in Auschwitz, samen met haar gezin.

2005

Simone voert campagne voor de Europese grondwet.

2007

Haar autobiografie wordt gepubliceerd, 'Une Vie' (Een leven), 2009.

2008

Simone wordt lid van de Académie Française.

“We dragen in ons dat verleden, het verlies van onze dierbaren, maar om hier nu te zijn is een overwinning – dat we de energie en wil hadden om te leven. In het kamp zeiden we tegen elkaar: Degenen die terugkeren moeten dit vertellen. Maar ze moeten ook leven.’ Velen deden dat. Ik deed dat.”

Interview met Simone Veil in het weekblad Le Point, 25 oktober 2007.

“Ik vond niets leuker dan thuis blijven bij mijn moeder. Ik voelde me intens gelukkig als ik in harmonie was met haar. Ik drukte mezelf tegen haar aan, hield haar hand vast, kroop op haar schoot, ik liet haar niet los. Ik zou volstrekt gelukkig geweest zijn als ik de rest van m’n leven alleen met haar door had kunnen brengen.”

Simone Veil, uit 'Une Vie'.

“Het is mijn vurige wens dat het herdenken van de Holocaust niet alleen een kwestie is van goed fatsoen maar dat het altijd inspireert tot respect voor de menselijke waardigheid en fundamentele waarden.”

Simone Veil, bij de opening van het Centrum voor Holocaust en Genocide Studies in Amsterdam, 2003.

“Ik zou eerst graag een zeer vrouwelijke overtuiging met u willen delen. Ik bied mijn excuses aan voor het feit dat ik dit in een overwegend mannelijk parlement moet doen. Geen een vrouw denkt luchtig over abortus. Het is een tragedie en dat zal altijd zo blijven.”

Simone Veil, in haar toespraak aan de Nationale Vergadering in Parijs op 26 november 1974.

Simone Veil

1 Simone Veil in 1984.
© CC BY-SA 3.0, Creative Commons Attribution-Share Alike, version 3.0 Unported:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

5 Simone presenteert haar wet om abortus te legaliseren aan het Franse parlement, 26 november 1974.
© ANP, The Netherlands

2 Het doorgangskamp Drancy.
© Crif, France

6 Simone in Auschwitz-Birkenau in 2005, om de bevrijding van het kamp in 1945 te herdenken.
© ANP, The Netherlands

3 Document van Yad Vashem over Simones moeder, Yvonne.
© Yad Vashem, Israel

7 De Franse president Jacques Chirac en Simone bij de Muur met Namen bij het Shoah Monument in Parijs. Op de muur staan de namen van 76.000 Joden die gedeporteerd werden uit Frankrijk tijdens de Holocaust.
© Getty Images, United States

4 Demonstratie in Frankrijk om abortus te legaliseren, 1974.
© SIPA Press, France

8 Simone wordt lid van de Académie Française in 2008, ze is de zesde vrouw die deze eer te beurt valt.
© ANP, The Netherlands

Simone Veil

Simone Veil in 1984.

© CC BY-SA 3.0, Creative Commons Attribution-Share Alike, version 3.0 Unported:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Simone Veil

Het doorgangskamp Drancy. © Crif, France

Simone Veil

YAD VASHEM

דף-עד דאף-עד

Institut Commémoratif
des Martyrs et des Héros

Feuille de Témoignage

Boite Postale 84
Jérusalem, Israël

<p>חוק זכרון השואה התקבלה — י"ד ו'ט"ס תשי"ג (1953) פרק 2 סעיף 10 א' הפקודו על ידי ועדה המויעדת המליטה את זכרון של כל אלה אשר הם חסידים, עובדי המוסד או נשגים לשם זכרון אבות המדינה העברית ולחיים עם חזק לזכר לזכרונם. לא יבטל ולחיסול עובדות בלא הסכמה של ועד זכרון. לשם זכרון של כל אלה אשר</p>	<p>LA LOI SUR LA COMMEMORATION DES MARTYRS ET DES HEROS, 5713—1953 après deux l'Article 2.</p> <p>Il invite à YAD VASHEM de recueillir, sur le sol de la patrie, le souvenir de tous ceux, parmi le peuple juif, qui ont péri dans l'Holocauste ou dans la lutte contre l'ennemi sont et ses complices, et de perpétuer leur nom ainsi que celui des communautés, organisations, et institutions associées pour la seule raison qu'ils étaient juifs.</p>
	<p>1. שם הסבתא STEINMETZ / יפון JACOB</p>
	<p>2. שם הפרטי Yvonne</p>
	<p>3. שם האב Alice</p>
	<p>4. שם האם Gaston</p>
	<p>5. תאריך לידה Paris 95</p>
<p>מקום מגורים לפני המלחמה NICE - France</p>	
<p>מקום מגורים במלחמה NICE - France</p>	
<p>מקום המות Bruxelles - Belgium 15 ou 17 Mars 1944</p>	
<p>נסיבות המות assassinement et typhus</p>	
<p>שם משפחתה לפני המלחמה שם האשה</p>	
<p>שם בעלה Née</p>	
<p>שם הבעל André</p>	
<p>שמות ילדיהם עד גיל 18 שנתו</p>	
<p>אני, הח"מ Simone JACOB épouse VEIL</p>	
<p>תאריך/ב (תאריך מילוי) a. Paris 11, place Vauban</p>	
<p>קרוב/ת חבר/ת של filie</p>	
<p>מחזור/ת בזה כי קודת זו נכונה לפי מיטב ידיעותי.</p>	
<p>חתימה Simone Veil</p>	
<p>מקום ותאריך Paris le 12 décembre 1973</p>	
<p>חתימת הפקיד</p>	

Document van Yad Vashem over Simones moeder, Yvonne.

© Yad Vashem, Israel

Simone Veil

No: 500929.01 Date: 00.00.0000 Credit: PUECH/SIPA
Headline: France, Paris : Manifestation pour la liberte d'avortement
Caption: Manifestation pour la liberte d'avortement et de contraception. Paris, FRANCE - 1973.
Sipa Press

Demonstratie in Frankrijk om abortus te legaliseren, 1974.. © SIPA Press, France

Simone Veil

Simone presenteert haar wet om abortus te legaliseren aan het Franse parlement, 26 november 1974
© ANP, The Netherlands

Simone Veil

Simone in Auschwitz-Birkenau in 2005, om de bevrijding van het kamp in 1945 te herdenken.
© ANP, The Netherlands

Simone Veil

De Franse president Jacques Chirac en Simone bij de Muur met Namen bij het Shoah Monument in Parijs. Op de muur staan de namen van 76.000 Joden die gedeporteerd werden uit Frankrijk tijdens de Holocaust .

© Getty Images, United States

Simone Veil

Simone wordt lid van de Académie Française in 2008, ze is de zesde vrouw die deze eer te beurt valt. © ANP, The Netherlands